

เจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕

โดย
นางสาวภัททวิกรม นิมนวล

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา ๒๕๕๘

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

เจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา ๒๕๕๘

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

BELL-SHAPED CHEDI AT THE 24-25 CENTURIES A.D. IN CHANTHABURI PROVINCE

By

Miss Phattawikorn Nimnuan

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program in Art History

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2015

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “เจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕” เสนอโดย นางสาวภัททวิกรม นิ่มนวล เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัสนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

.....ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)

...../...../.....

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง)

...../...../.....

๕๕๑๐๗๒๑๑: สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

คำสำคัญ: เจดีย์ทรงระฆัง / พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ / ศิลปะรัตนโกสินทร์

ภัททวิกรม นิ่มนวล: เจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕. อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ: ผศ.ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. ๘๒ หน้า.

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เพื่อต้องการศึกษารูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ ว่ามีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและมีคติการสร้างอย่างไร รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองจันทบุรีในสมัยนั้นมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร ทำไมจึงมีเจดีย์ทรงระฆังแบบพระราชานิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ และเจดีย์ทรงระฆังรูปแบบอื่น ๆ เกิดขึ้นที่เมืองจันทบุรี

การศึกษาในครั้งนี้มีเจดีย์ที่ได้ทำการศึกษาทั้งหมด ๘ องค์ คือ พระเจดีย์วัดโยธานิมิต พระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป พระเจดีย์วัดไผ่ล้อม พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออกเฉียงใต้ อลงกรณ์เจดีย์ เจดีย์อิสรภาพ และเจดีย์วัดโบสถ์เมือง

โดยทำการแบ่งกลุ่มในการศึกษาของเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑. กลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสองชั้น ๒. กลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้น

ผลที่ได้จากการศึกษาพบว่า เจดีย์ทรงระฆังที่พบในเมืองจันทบุรี มีรูปแบบที่เป็นเจดีย์แบบพระราชานิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ อย่างแท้จริง ที่มีความเกี่ยวข้องกับการเสด็จประพาสหัวเมืองจันทบุรีในสมัยรัชกาลที่ ๔ และในสมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ยังมีรูปแบบงานช่างระดับท้องถิ่นของเจ้าเมืองที่สร้างเจดีย์ขึ้นตามคติความเชื่อของเจดีย์ปากน้ำ และมีการนำเอารูปแบบเจดีย์แบบพระราชานิยมมาสร้างเป็นงานของตนเองที่มีรูปแบบโดยรวมที่ใกล้เคียงกัน สำหรับงานช่างกลุ่มสุดท้ายนี้เป็นงานช่างเฉพาะตัวบุคคลที่เข้ามามีบทบาทที่เมืองจันทบุรี และมีการสร้างเจดีย์ทรงระฆังที่มีรูปแบบผสมผสานระหว่างเจดีย์แบบพระราชานิยมกับมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา ๒๕๕๘

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ.....

55107213: MAJOR: ART HISTORY

KEY WORD: BELL-SHAPED CHEDI / 24-25 CENTURIES / RATTANAKOSIN ART

PHATTAWIKORN NIMNUAN: BELL-SHAPED CHEDI AT THE 24-25 CENTURIES A.D. IN CHANTHABURI PROVINCE. INDEPENDENT STUDY ADVISOR: ASST.PROF. RUNGROJ THAMRUNGRAENG Ph.D. 92 pp.

The purposes of this study were to study patterns of bell – shaped Chedi in the 24-25 centuries A.D. in Chanthaburi province concerning architectural patterns and style as well as building concept. This research further studied: the relationship between Bangkok and Chanthaburi at that time; and why Rama IV era's bell – shaped chedi occurred in Chanthaburi. The chedi considered in this study consisted of 8 chedi which were Chedi at Yothanimit temple, Chedi at Khao Sabab's foothills, Chedi at Pai Lom temple, west and southeast Chedi of Thong Tour temple, Alongkorn Chedi, Itsaraphap Chedi, and Chedi at Bot Muang temple.

The chedi in this study were divided into 2 groups which were 1) bell – shaped chedi in which the platform was a series of three convex mouldings and 2) bell – shaped chedis in which the platform was a series of more than three convex mouldings.

The result of this study showed that the bell – shaped chedi in Chanthaburi were truly King Rama IV royal concept of Chedi concerning royal visits to Chanthaburi in King Rama IV and King Rama V's era. Secondly, there was a form of local skill of the ruler who built the chedi inspired by Pak Nam Chedi belief and used the royal concept of chedi as a model, causing the overall shape looked familiar to the royal concept one. Finally, the last form of craft was individual skill of crafting which paid a role in Chanthaburi. Also, building chedi was way more integrating between royal concept and individual style.

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Student's signature.....

Academic Year 2015

Independent Study Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

การเขียนการค้นคว้าอิสระฉบับนี้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณอย่างสูง สำหรับผู้ที่มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จนการทำงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี จากการช่วยเหลือของบุคคลหลายท่าน ดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ผู้ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ ขอขอบคุณสำหรับข้อคิด คำแนะนำต่าง ๆ และการตรวจแก้ไขงานตลอดระยะเวลาที่ทำการเขียนการค้นคว้าอิสระฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ อาจารย์ผู้ซึ่งชี้แนวทาง รวมถึงแนะนำให้ทำการค้นคว้าอิสระในเรื่องนี้ตั้งแต่เรียนวิชาสัมมนาหัวข้อพิเศษทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ จนเป็นจุดเริ่มต้นในการทำการค้นคว้าอิสระในเรื่องนี้ต่อไป

อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ รองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงสัญชติ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภัสสร ชูวิเชียร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช ผู้ซึ่งให้ความรู้ในทุก ๆ รายวิชา เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำการค้นคว้าอิสระ

ขอขอบคุณ คุณอำพล คมจำ นักศึกษาปริญญาเอก รหัส ๕๕ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ สำหรับคำแนะนำ และให้คำปรึกษาต่าง ๆ ตลอดจนติดตามการทำงานมาตั้งแต่ต้นจนงานแล้วเสร็จ

ขอขอบคุณ อาจารย์มนตรี พงษ์เจริญ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์เมืองจันทบุรี ที่ให้ข้อมูลและตอบข้อสงสัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองจันทบุรี รวมถึงข้อมูลของเจดีย์แต่ละองค์ที่ได้นำมาทำการศึกษาในครั้งนี้

ขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ นักศึกษาปริญญาโท และนักศึกษาปริญญาเอก รหัส ๕๕ สำหรับมิตรภาพที่ดีที่มีให้กันตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

และที่สำคัญคือขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ ที่คอยดูแลช่วยเหลือและคอยให้กำลังใจในทุก ๆ เรื่อง ตั้งแต่เริ่มเข้ามาศึกษาที่นี่ คอยรับ-ส่ง พาไปเก็บข้อมูลยังสถานที่ต่าง ๆ จะใกล้หรือไกล และลำบากเพียงใดท่านทั้งสองก็ไม่เคยย่อท้อ ตลอดจนคอยดูแลในยามเจ็บป่วยระหว่างการทำการค้นคว้าอิสระ จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่	
๑ บทนำ	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	๔
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
สมมติฐานของการศึกษา	๕
ขอบเขตของการศึกษา.....	๕
ขั้นตอนการศึกษา.....	๖
วิธีการศึกษา	๖
๒ ประวัติศาสตร์เมืองจันทบุรีโดยสังเขป	๗
ภูมิหลังเมืองจันทบุรี.....	๗
เมืองจันทบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์.....	๘
เมืองจันทบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓	๘
เมืองจันทบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔	
คราวเสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออก.....	๑๓
เมืองจันทบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕	๑๕
เมืองจันทบุรีในสมัยหลังปี พ.ศ. ๒๔๔๖.....	๑๖
๓ ประวัติความเป็นมาและรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ใน	
จังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕	๒๐
กลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสามชั้น	๒๐
วัดโยธานิมิต	๒๐
ประวัติวัดโยธานิมิต	๒๐
เจดีย์วัดโยธานิมิต	๒๑
รูปแบบของเจดีย์วัดโยธานิมิต	๒๒

พระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์.....	๒๔
รูปแบบของพระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์.....	๒๔
วัดไผ่ล้อม.....	๒๕
ประวัติวัดไผ่ล้อม.....	๒๕
เจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม.....	๒๖
รูปแบบของเจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม.....	๒๗
วัดทองทั่ว.....	๒๙
ประวัติวัดทองทั่ว.....	๒๙
พระเจดีย์วัดทองทั่ว.....	๓๐
พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก.....	๓๐
รูปแบบของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก.....	๓๐
เจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้.....	๓๒
รูปแบบของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้.....	๓๒
อลงกรณ์เจดีย์.....	๓๔
ประวัติอลงกรณ์เจดีย์.....	๓๔
รูปแบบของอลงกรณ์เจดีย์.....	๓๕
เจดีย์อิสรภาพ ปากน้ำแหลมสิงห์.....	๓๖
ประวัติเจดีย์อิสรภาพ.....	๓๖
รูปแบบของเจดีย์อิสรภาพ.....	๓๗
เจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้น.....	๓๙
วัดโบสถ์เมือง.....	๓๙
ประวัติวัดโบสถ์เมือง.....	๓๙
พระเจดีย์วัดโบสถ์เมือง.....	๔๐
รูปแบบของเจดีย์วัดโบสถ์เมือง.....	๔๑
๔ วิเคราะห์เปรียบเทียบเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี	
พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ กับกรุงเทพฯ และหัวเมืองอื่น ๆ.....	๔๒
วิเคราะห์รูปแบบของกลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้น ...	๔๒
การวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบเจดีย์.....	๔๓

บทที่	หน้า
การวิเคราะห์งานระดับของกลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับกระซังเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้น.....	๖๑
งานระดับส่วนฐานประทักษิณ	๖๑
ฐานสิงห์คาคประดับบริเวณฐานประทักษิณ	๖๑
ฐานประทักษิณประเภทฐานบัว	๖๒
ผนังด้านบนของฐานประทักษิณมีการเจาะช่อง	๖๕
การกรุกระเบียงปรุที่ผนังด้านบนของฐานประทักษิณ	๖๕
ผนังด้านบนของฐานประทักษิณเป็นผนังเรียบ	๖๖
การประดับหัวเม็ดไว้บริเวณหัวเสาของเจดีย์	๖๖
การประดับเจดีย์ที่บริเวณหัวเสาของฐานประทักษิณ	๖๖
วิเคราะห์รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับกระซังเป็นมาลัยเถา มากกว่า ๓ ชั้น.....	๖๘
๕ บทสะท้อนสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ผ่านรูปแบบเจดีย์ทรงระฆัง สมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕.....	๗๔
บทสะท้อนด้านประวัติศาสตร์.....	๗๔
การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว	๗๔
การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว	๗๘
บทสะท้อนด้านวัฒนธรรม.....	๘๑
กลุ่มงานช่างหลวง.....	๘๒
กลุ่มช่างท้องถิ่น	๘๓
กลุ่มช่างอื่น ๆ ที่สร้างสรรค์งานแตกต่างไปจากกลุ่มงานช่างหลวง และกลุ่มงานช่างท้องถิ่น	๘๔
การรับรูปแบบเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ของเจดีย์ทรงระฆัง ในสมัยรัชกาลที่ ๕	๘๔
บทสะท้อนด้านสังคม	๘๖
๖ สรุป.....	๘๘
รายการอ้างอิง	๙๐
ประวัติผู้วิจัย	๙๒

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑	ค่ายเนินวง	๕
๒	ป้อมปืนใหญ่ที่ค่ายเนินวง.....	๑๐
๓	จารึกวัดโยธานิมิต	๑๑
๔	พระเจดีย์วัดโยธานิมิตในปัจจุบัน	๑๒
๕	ป้อมภัยพินาศ หรือป้อมไพรีพินาศ ปากน้ำแหลมสิงห์.....	๑๒
๖	พระเจดีย์วัดโยธานิมิตที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔	๑๔
๗	พระเจดีย์ที่เขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์	๑๕
๘	เจดีย์อิสรภาพบนยอดเขาแหลมสิงห์ที่พระพิพิธเมืองตราดมาสร้างไว้.....	๑๖
๙	อลงกรณ์เจดีย์	๑๗
๑๐	กำแพงแก้วล้อมรอบองค์เจดีย์วัดโยธานิมิต.....	๒๒
๑๑	ส่วนฐานประทักษิณของเจดีย์วัดโยธานิมิต.....	๒๒
๑๒	องค์สถูปเจดีย์วัดโยธานิมิต.....	๒๓
๑๓	วัดไผ่ล้อม.....	๒๕
๑๔	เจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม	๒๖
๑๕	ฐานประทักษิณของเจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม.....	๒๗
๑๖	องค์สถูปเจดีย์วัดไผ่ล้อม.....	๒๘
๑๗	วัดทองทั่ว.....	๒๙
๑๘	ลายปูนปั้นซุ้มโค้งเหนือกรอบหน้าต่างของอุโบสถหลังเก่าที่วัดทองทั่ว.....	๒๙
๑๙	เจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก.....	๓๐
๒๐	ลวดลายด้านหน้าบริเวณฐานประทักษิณของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก.....	๓๑
๒๑	กระเบื้องปรุบริเวณฐานประทักษิณด้านหลังของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก ...	๓๑
๒๒	เจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้	๓๒
๒๓	ลายกระเบื้องปรุบริเวณผนังของฐานประทักษิณวัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้.	๓๒
๒๔	องค์สถูปเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้.....	๓๓
๒๕	อลงกรณ์เจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕	๓๔
๒๖	ฐานประทักษิณของอลงกรณ์เจดีย์.....	๓๕
๒๗	องค์สถูปของอลงกรณ์เจดีย์.....	๓๖
๒๘	ฐานประทักษิณของเจดีย์อิสรภาพ.....	๓๗

ภาพที่		หน้า
๒๕	องค์สถาปัตยกรรมของเจดีย์อัครภาพ	๓๘
๓๐	วัดโบสถ์เมือง	๓๕
๓๑	เจดีย์วัดโบสถ์เมือง	๔๐
๓๒	ส่วนฐานขององค์ระฆังของเจดีย์วัดโบสถ์เมือง	๔๑
๓๓	ภาพลายเส้นพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร ลายเส้น : ศิวพร วงษ์แดง	๔๔
๓๔	พระเจดีย์ประธานวัดบวรนิเวศวิหาร	๔๕
๓๕	ฐานประทักษิณพระเจดีย์ประธาน วัดมกุฏกษัตริยาราม	๔๕
๓๖	ฐานประทักษิณของพระเจดีย์ประธานวัดบรมนิวาส	๔๖
๓๗	ภาพลายเส้นฐานประทักษิณของพระเจดีย์ประธานวัดบรมนิวาส	๔๗
๓๘	พระเจดีย์ประธานวัดโสมนัสวิหาร	๔๘
๓๙	พระศรีรัตนเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๔๙
๔๐	พระเจดีย์ประธานวัดปฐมวาราม	๔๙
๔๑	พระธาตุจอมเพชร พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี	๕๐
๔๒	พระสุทิวเสลเจดีย์ พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี	๕๑
๔๓	พระเจดีย์ประธานวัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี	๕๑
๔๔	พระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ	๕๒
๔๕	มกุฏพันธเจดีย์ วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี	๕๒
๔๖	พระเจดีย์หลวง เขาค้างกวาน จังหวัดสงขลา	๕๓
๔๗	พระเจดีย์ประธานวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	๕๕
๔๘	สุสานท้าวสารวิชัย สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	๕๕
๔๙	รังสีวิวัฒนา สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	๕๖
๕๐	เสาวภาประดิษฐาน สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	๕๖
๕๑	สุขุมลนถุมิตร สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	๕๗
๕๒	อนุสาวรีย์เจ้าจอมมารดาอ่อน สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	๕๗
๕๓	พระอุโบสถวัดอัมพวันกนิมิต อำเภอกะสีขัง จังหวัดชลบุรี	๕๘
๕๔	พระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง	๕๙
๕๕	เจดีย์อัครภาพบนยอดเขาแหลมสิงห์	๕๙
๕๖	ฐานสิงห์คาดประดับฐานประทักษิณของพระเจดีย์วัดโยธานิมิต	๖๒
๕๗	ฐานสิงห์คาดประดับฐานประทักษิณของพระเจดีย์วัดโสมนัสวิหาร	๖๒

ภาพที่		หน้า
๕๘	ฐานประทักษิณของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก	๖๓
๕๙	ฐานประทักษิณของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้	๖๓
๖๐	ฐานประทักษิณของอลงกรณ์เจดีย์	๖๔
๖๑	ฐานประทักษิณของเจดีย์อิสรภาพ	๖๔
๖๒	ช่องผนังของฐานประทักษิณของเจดีย์วัดมกุฏกษัตริยาราม	๖๕
๖๓	ลายกระเบื้องปรางค์ที่ฐานประทักษิณของเจดีย์วัดปฐมวาราม	๖๖
๖๔	พระเจดีย์วัดตรีทศเทพ	๖๗
๖๕	เจดีย์วัดเขมาภิรตาราม จังหวัดนนทบุรี	๖๗
๖๖	เจดีย์วัดประยุรวงศาวาส	๖๙
๖๗	เจดีย์องค์เล็กประดับที่มุมของเจดีย์วัดโสมภังเมือง	๗๐
๖๘	เจดีย์องค์เล็กประดับรายรอบพระเจดีย์องค์ใหญ่ วัดประยุรวงศาวาส	๗๑
๖๙	เจดีย์วัดชนะสงคราม	๗๒
๗๐	พระเจดีย์ช่องแสมสาร อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี	๗๒
๗๑	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๗๔
๗๒	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๗๘
๗๓	ภาพการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เมืองจันทบุรี	๗๙
๗๔	วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล	๘๖

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จันทบูรหรือจันทบุรี เป็นดินแดนที่มีหลักฐานให้ศึกษาเรื่องราวนับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยส่วนใหญ่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการสำรวจ ชุดค้น เช่น เครื่องมือหิน เครื่องประดับ ภาชนะดินเผา เป็นต้น ส่วนในสมัยอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณ หลักฐานส่วนใหญ่ที่พบเป็นประติมากรรม และในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เมืองจันทบุรีนั้นมีความสำคัญจนได้รับการกล่าวขานไว้ในประวัติศาสตร์และพงศาวดารว่าเป็นเมืองที่สะสมรวบรวมกองกำลังก๊กชาติของสมเด็จพระเจ้าตากสิน^๑

จนกระทั่งถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ เกิดกรณีพิพาทกับญวนด้วยเรื่องเจ้าอนุวงศ์ของลาว เจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์เป็นขบถเอาใจออกห่างจากการปกครองของไทยไปเข้าด้วยกับญวน และขอกำลังของกองทัพญวนให้มารบกับไทย ทางฝ่ายญวนเองก็เป็นใจสนับสนุนช่วยเหลือเจ้าอนุวงศ์ จึงเป็นเหตุให้เกิดการบาดหมางกันขึ้นระหว่างไทยกับญวน จนในที่สุดต้องมีการทำศึกสงครามกัน เมื่อเสร็จสิ้นสงคราม รัชกาลที่ ๓ เห็นว่าเมืองจันทบุรีเป็นเมืองชายทะเลด้านตะวันออก และทรงเกรงว่าญวนอาจมายึดเป็นที่มั่นได้ อีกทั้งตัวเมืองจันทบุรีตั้งอยู่ในที่ลุ่ม ไม่เหมาะกับการตั้งฐานทัพสู้กับญวน จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ออกไปเมืองจันทบุรี เพื่อพิจารณาหาที่ตั้งใหม่ เจ้าพระยาพระคลังออกไปพิจารณาแล้วเห็นว่าเมืองเดิมอยู่ลึกเข้าไปมาก ไม่สะดวกที่จะใช้เป็นที่ยมั่นสำหรับตั้งรับกองทัพข้าศึก จึงสั่งให้รื้อกำแพงเมืองเก่าคือเมืองบ้านลุ่มออกเสีย แล้วจึงสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่บ้านเนินวง เมื่อสร้างค่ายเนินวงแล้ว เจ้าพระยาพระคลังมีกุศลจิตต่อพระพุทธศาสนา จึงเชิญชวนนายทัพนายกองและเจ้าเมืองสร้างวัดโยธานิมิตขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ การสร้างวัดใน

^๑ ภรดี พันธุภากร, สุวิทย์ จิระมณี และเสกสรร ดันยาภิรมณ์, “การศึกษาสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี” (งานวิจัยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕),

ครั้งนี้ประกอบด้วยโบสถ์และพระเจดีย์ ๑ องค์^๒ โดยรูปแบบของเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิตที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นเจดีย์ทรงระฆัง นับว่าเป็นต้นแบบของเจดีย์ทรงระฆังองค์อื่น ๆ ที่พบในเมืองจันทบุรี หลังจากนั้นคติการสร้างเจดีย์ทรงระฆังได้สืบทอดการสร้างต่อมา และเจดีย์ทรงระฆังกลุ่มนี้จะพบอยู่ทั่วไปตามตัวเมืองจันทบุรีในเวลาต่อมา

รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรีนั้น ยังไม่มีผู้ใดได้ทำการศึกษาอย่างครบถ้วนรอบด้าน ในส่วนของเจดีย์วัดโยธานิมิตนั้น สมชาย สิริประเสริฐศิลป์ ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่องการศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ไว้ว่า พระเจดีย์วัดโยธานิมิต จังหวัดจันทบุรี เป็นเจดีย์ทรงระฆัง สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ราวปี พ.ศ. ๒๔๐๐ คาดว่าสร้างในคราวเดียวกันกับพระเจดีย์ที่เขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์ แต่ในปัจจุบันพระเจดีย์องค์นี้ไม่ปรากฏร่องรอยให้เห็นแล้ว^๓ แต่ยังคงปรากฏภาพถ่ายเก่าที่มีรูปแบบของเจดีย์คล้ายกับเจดีย์วัดโยธานิมิต ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้มีรูปแบบที่เหมือนกับเจดีย์ทรงระฆังที่พบทั่วไปในกรุงเทพฯ จึงทำให้คติการสร้างเจดีย์ทรงระฆังได้สืบทอดการสร้างต่อมาในท้องถิ่นจังหวัดจันทบุรี ซึ่งจะพบอยู่โดยทั่วไปที่เมืองจันทบุรีในช่วงเวลาต่อมา^๔

เป็นที่น่าสังเกตว่า จากหนังสือเรื่องชุมนุมเรื่องจันทบุรี ได้กล่าวว่าวัดโยธานิมิต สร้างในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ โดยเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ประกอบด้วย โบสถ์และพระเจดีย์ จำนวน ๑ องค์ ซึ่งรูปแบบของเจดีย์วัดโยธานิมิตนี้มีรูปแบบเหมือนเจดีย์แบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ มากกว่า และยังมีข้อสนับสนุนอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนว่าเจดีย์วัดโยธานิมิตสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ คราวที่เสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออก และมีรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่หลังพระอุโบสถวัดโยธานิมิต แล้วจึงเสด็จไปยังเขาสระบาป ทรงรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่

^๒ กรมศิลปากร, *ชุมนุมเรื่องจันทบุรี* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางวรรณ จันทวิมล, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๔), ๖๕.

^๓ สมชาย สิริประเสริฐศิลป์, “การศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๕), ๓๑.

^๔ สุวิทย์ จิระมณี, “ศิลปะสถาปัตยกรรมในจังหวัดจันทบุรี,” *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ๑, ๑๕ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๗): ๓๘-๓๙.

กลางคลองนารายณ์ ๑ องค์^๕ จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิตเดิมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่สร้างขึ้นโดยเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) อาจจะยังก่อสร้างไม่แล้วเสร็จหรืออาจจะสร้างเป็นเจดีย์ในรูปแบบอื่นมาก่อน ครั้นเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี พระองค์จึงมีรับสั่งให้สร้างเจดีย์เป็นแบบพระราชนิยมในเวลาต่อมา

นอกจากเจดีย์ทรงระฆังที่วัดโยธานิมิตแล้ว ยังพบการสร้างเจดีย์ทรงระฆังองค์อื่น ๆ ในจังหวัดจันทบุรีที่ยังไม่มีประวัติการสร้างที่แน่นอน และยังไม่ผู้ใดได้ทำการศึกษาไว้ คือ เจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม เจดีย์ด้านทิศตะวันตก และเจดีย์ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้วัดทองทั่วที่มีรูปแบบเหมือนกับเจดีย์วัดโยธานิมิต จึงทำให้สันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่ารูปแบบเจดีย์ของวัดดังกล่าว ได้สร้างตามรูปแบบเจดีย์วัดโยธานิมิต

รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังยังคงได้รับความนิยมสืบเนื่องในรัชกาลต่อมา ดังปรากฏในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “อลงกรณ์เจดีย์”^๖ ที่ธารน้ำตกพลิวในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ขณะที่เจดีย์อิสรภาพที่ตั้งอยู่บนเขาแหลมสิงห์ บริเวณป้อมไพรีพินาศกับป้อมพิฆาตข้าศึก ปากน้ำแหลมสิงห์ ซึ่งพระพิพิธเมืองตราดมาสร้างไว้ อาจเกี่ยวข้องกับธรรมเนียมการสร้างเจดีย์บริเวณปากแม่น้ำที่มีลักษณะพิเศษ คือ มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาขนาดใหญ่ ยี่ดสูง ซึ่งพอที่จะสันนิษฐานได้ว่ามีการรับเอารูปแบบมาจากพระเจดีย์กลางน้ำปากน้ำเมืองระยอง^๗ ซึ่งพระยาศรีสมุทร โภคชัยชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เจ้าเมืองระยอง ที่ถ่ายแบบมาจากพระสมุทรเจดีย์ ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังได้พบเจดีย์ที่มีลักษณะพิเศษอีกแบบหนึ่ง คือ พระเจดีย์ที่วัดโบสถ์เมือง ซึ่งมีรูปแบบก็มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้น ซึ่งไม่เหมือนกับรูปแบบของเจดีย์ทั้งหมดที่ได้กล่าวมา และไม่มีประวัติการสร้างที่แน่นอน ซึ่งรูปแบบของเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้นนี้ได้พบตัวอย่างมาบ้างแล้วที่กรุงเทพฯ คือ พระเจดีย์ที่วัดประยูรวงศาวาส สามารถนำมาเปรียบเทียบรูปแบบกันได้

ทั้งหมดนี้ทำให้เห็นว่าเมืองจันทบุรีเป็นอีกหัวเมืองหนึ่งที่มีความสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ที่ส่งเจ้าพระคลัง (ดิศ บุนนาค) มาสร้างเมืองใหม่ที่จันทบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ รัชกาลที่ ๔ ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี แล้วมีรับสั่งให้สร้างเจดีย์ขึ้นสององค์

^๕ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๒๑), ๑๘๕.

^๖ กรมศิลปากร, ชุมชุมเรื่องจันทบุรี, ๓๔.

^๗ เรื่องเดียวกัน, ๑๒๔.

คือ พระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต และพระเจดีย์ที่เขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์ ทำให้คติการสร้างเจดีย์ทรงระฆังที่เมืองจันทบุรีเป็นที่นิยมตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ เสด็จมาตรวจราชการที่เมืองจันทบุรี ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ แล้วเสด็จมาทรงน้ำที่บริเวณธารน้ำตกพลิว และมีรับสั่งให้สร้างอุโมงค์เจดีย์ขึ้น เช่นเดียวกับรัชกาลที่ ๔ ที่มีรับสั่งให้สร้างเจดีย์ไว้ที่บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์ โดยรูปแบบของอุโมงค์เจดีย์มีรูปแบบความสืบนี้อาจมาจากเจดีย์แบบพระราชานิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ และจากที่กล่าวมานี้ ทำให้เห็นว่าเมืองจันทบุรีเป็นอีกหัวเมืองหนึ่งที่มีความสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์

จากที่กล่าวมาในข้างต้นนี้ จะพบว่าเจดีย์ทรงระฆังที่พบในจังหวัดจันทบุรี นอกจากเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิตแล้ว ยังไม่มีผู้ใดได้ทำการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงระฆังองค์อื่น ๆ คือ เจดีย์วัดไผ่ล้อม เจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออกเฉียงใต้ไว้แต่อย่างใด รวมทั้งเจดีย์วัดโบสถ์เมืองที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้น และเจดีย์ที่มีพัฒนาการทางด้านรูปแบบสืบนี้อาจมาจากเจดีย์แบบพระราชานิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ เจดีย์อิสรภาพและอุโมงค์เจดีย์ โดยจะมีการวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังที่พบในจังหวัดจันทบุรีดังที่กล่าวมาทั้งหมดกับเจดีย์ทรงระฆังในกรุงเทพฯ ที่อาจจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในเรื่องของรูปแบบ และเจดีย์ทรงระฆังองค์อื่น ๆ ที่พบในต่างจังหวัด ที่สามารถนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบกันได้ เพื่อตอบคำถามว่าเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ ในยุคแรกเริ่มน่าจะสร้างขึ้นคราวที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองภาคตะวันออก จึงทำให้รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังที่ปรากฏที่เมืองจันทบุรีมีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับเจดีย์ทรงระฆังแบบพระราชานิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ในกรุงเทพฯ และนอกราชธานีที่รัชกาลที่ ๔ เคยเสด็จไปประทับ และทำให้รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังได้กระจายตัวอยู่ตามหัวเมืองจันทบุรีในเวลาต่อมา

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑. เพื่อศึกษาถึงคติความเชื่อของการสร้างเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี
๒. เพื่อศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรีและกำหนดอายุสมัยของเจดีย์
๓. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรีกับเจดีย์ในกรุงเทพฯ และนอกราชธานีที่มีรูปแบบเดียวกัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เพื่อเข้าใจและทราบถึงรูปแบบศิลปะ การกำหนดอายุของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี ตลอดจนความสัมพันธ์กับเจดีย์ทรงระฆังองค์อื่น ๆ ในกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
๒. เพื่อเข้าใจถึงคติการสร้างเจดีย์ในตำแหน่งของปากน้ำแหลมสิงห์ และปากน้ำอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกัน
๓. เพื่อเป็นฐานข้อมูลใหม่ในการศึกษารูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี

สมมติฐานของการศึกษา

๑. การสร้างเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรีตั้งแต่แรกเริ่มนั้น น่าจะสร้างขึ้นในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออก คือ พระเจดีย์ที่วัดโยธานิมิตและพระเจดีย์ที่เขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์
๒. เมืองจันทบุรีเป็นหัวเมืองที่สำคัญเมืองหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้จากรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในสมัยรัตนโกสินทร์ที่พบในช่วงแรกนั้น เป็นเจดีย์แบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยเปรียบเทียบกับเจดีย์ที่พบในกรุงเทพฯ และหัวเมืองอื่น ๆ นอกอาณาเขตที่รัชกาลที่ ๔ เคยเสด็จไปประทับและได้มีการสร้างเจดีย์ไว้ดังเช่นที่เมืองเพชรบุรี เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเมืองจันทบุรีมีความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ ในยุคสมัยนั้น
๓. รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี มีพัฒนาการความสืบเนื่องทางด้านรูปแบบเจดีย์แบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ เจดีย์อิศรภาพ ปากน้ำแหลมสิงห์ เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นตามธรรมเนียม และอลงกรณ์เจดีย์ เจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ขอบเขตของการศึกษา

๑. ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงระฆังที่พบในจังหวัดจันทบุรี และเปรียบเทียบกับรูปแบบของเจดีย์กับกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่น ๆ
๒. ศึกษางานศิลปกรรมที่เป็นงานประดับของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี
๓. ศึกษาคติและตำแหน่งที่ตั้งของเจดีย์ โดยเฉพาะในเรื่องของตำแหน่งที่ตั้งบริเวณปากน้ำแหลมสิงห์ และเชื่อมโยงกับตำแหน่งที่ตั้งของเจดีย์บริเวณปากน้ำในเมืองอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนการศึกษา

๑. เก็บข้อมูลเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลทางด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องและมีประโยชน์ต่อการวิจัย เช่น ข้อมูลจากจารึก พงศาวดาร หนังสือ ผลงานวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสำรวจและถ่ายภาพงานศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่จะทำการศึกษา ได้แก่ เจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี รวมทั้งเจดีย์ทรงระฆังในกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๓. การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งด้านรูปแบบของเจดีย์ แนวคิด และประวัติศาสตร์ รวมถึงการพิจารณาวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบของเจดีย์อื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง มาใช้ในการวิเคราะห์ร่วมด้วย

๔. การสรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการศึกษา

วิธีการศึกษา

๑. ทบทวนผลการศึกษา และการวิจัยที่ผ่านมาในอดีต ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมประวัติศาสตร์เมืองจันทบุรี รวมถึงที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในจันทบุรีด้วย

๒. ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี และเจดีย์องค์อื่น ๆ ในกรุงเทพฯ รวมถึงเจดีย์ในจังหวัดอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันทางด้านของรูปแบบด้วย

๓. วิเคราะห์ผลที่ได้จากการวิจัย โดยเชื่อมโยงกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เพื่อทำการสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี

บทที่ ๒

ประวัติศาสตร์เมืองจันทบุรีโดยสังเขป

ภูมิหลังเมืองจันทบุรี

จันทบุรีเป็นเมืองโบราณที่สำคัญเมืองหนึ่งในภาคตะวันออกของประเทศไทย มีประวัติความเป็นมาในอดีตที่ไม่สามารถหาหลักฐานอ้างอิงได้ชัดเจน การที่ยอมรับว่าเมืองจันทบุรีเป็นเมืองโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งเนื่องจากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่าง ได้แก่ เครื่องมือหินและเศษภาชนะดินเผา ซึ่งเป็นสิ่งของเครื่องใช้ของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์^๑

ในสมัยอักษิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณ พบแหล่งชุมชนโบราณสายวัฒนธรรมขอมในจังหวัดจันทบุรี บริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “เพนียด” ตำบลคลองนารายณ์ ใกล้เชิงเขาสระบาป พบแนวคันดินและซากโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า^๒ โดยหลักฐานส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นประติมากรรม ได้แก่ ทับหลัง เสากรอบประตู เป็นต้น^๓

เมืองจันทบุรีในสมัยอยุธยามีหลักฐานปรากฏในพงศาวดารไม่มากนัก เนื่องจากเมืองจันทบุรีตั้งอยู่ทางภาคตะวันออก จึงไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับการทำศึกสงคราม อาจจะกล่าวได้ว่าเมืองจันทบุรีและหัวเมืองทางภาคตะวันออกเป็นเมืองอิสระ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาเราทำสงครามกับพม่า ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกันแต่เฉพาะทางภาคเหนือและภาคตะวันตกเท่านั้น ส่วนเมืองจันทบุรีนั้นตั้งอยู่ทางชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก อาณาเขตไม่ติดต่อกับประเทศพม่า จึงไม่ปรากฏว่าพม่ายกกองทัพเข้ามาตีเมืองนี้เลย แม้แต่สมัยที่กรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่าครั้งที่สองในปี พ.ศ.๒๓๑๐ พม่าก็ไม่ได้ยกทัพเข้ามายึดเมืองจันทบุรีแต่อย่างใด ปล่อยให้เมืองจันทบุรีและหัวเมืองต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเป็นอิสระ ซึ่งเป็นเหตุให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมีโอกาสเข้ามารวบรวมไพร่พลในบริเวณหัวเมืองภาคตะวันออก โดยเฉพาะเมืองจันทบุรี และสามารถยึด

^๑ สุวิทย์ จิระมณี, “ศิลปะสถาปัตยกรรมในจังหวัดจันทบุรี,” วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ๑, ๑๕ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๗): ๓๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๓๔.

^๓ ภรดี พันธุภากร, สุวิทย์ จิระมณี และเสกสรร ตันยาภิรมณ์, “การศึกษาสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี” (งานวิจัยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕), ๓๑.

เมืองจันทบุรีได้ในเวลาต่อมา จากนั้นพระองค์ก็ได้ยกทัพกลับไปต่อสู้กับพม่าและกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้^๔

เมืองจันทบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์

เมืองจันทบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ในช่วงต้นนั้นยังคงไม่ปรากฏเหตุการณ์ที่สำคัญมากนักสืบเนื่องจากในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ ยังคงมีการทำศึกสงครามกับพม่าติดพันกันเรื่อยมา^๕ ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ตัวเมืองจันทบุรียังคงอยู่ที่บริเวณบ้านลุ่ม ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี^๖ และในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ได้มีการกล่าวถึงชื่อเมืองจันทบุรีในฐานะเมืองท่าชายทะเล ซึ่งมีสำเภาจากจีนมาจอดค้าขายรับส่งสินค้า^๗

เมืองจันทบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

เมืองจันทบุรียังคงตั้งอยู่ ณ ที่เดิม คือบริเวณบ้านลุ่มทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรีเรื่อยมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ เจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์เป็นขบถ เอาใจออกห่างจากการปกครองของไทยไปเข้าด้วยกับญวน และขอกำลังของกองทัพญวนให้มารบกับไทย ทางฝ่ายญวนเองก็พอใจสนับสนุนช่วยเหลือเจ้าอนุวงศ์ จึงเป็นเหตุให้เกิดการบาดหมางกันขึ้นระหว่างไทยกับญวน จนในที่สุดต้องมีการทำศึกสงครามกัน กองทัพไทยได้ยกพลเข้าไปในเขตแดนของญวน และเข้าตีเมืองรายทางต่าง ๆ ได้หลายเมือง จนกระทั่งยึดเมืองไซ่ง่อนได้ในปี พ.ศ. ๒๓๗๗^๘

^๔ ตรี อมาตยกุล, ประวัติเมืองจันทบุรี (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๑), ๘-๙.

^๕ สุวิทย์ จิระมณี, “ศิลปะสถาปัตยกรรมในจังหวัดจันทบุรี,” วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ๓๔.

^๖ ภารดี มหาขันธ์, การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกยุคปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่ถึงปัจจุบัน (นนทบุรี: องค์กรศึกษา, ๒๕๕๕), ๘๔.

^๗ กองวิชาประวัติศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, บุรพาพิศัย (กรุงเทพฯ: โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ๒๕๓๕), ๑๑-๒๐.

^๘ กรมศิลปากร, ขุมขุมเรื่องจันทบุรี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางวรรณ จันทวิมล ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๔), ๒๒.

ครั้นเมื่อเสร็จศึกกับญวนแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริว่า “เหตุบาดหมางซึ่งเป็นชนวนให้เกิดสงครามขึ้นกับประเทศญวนในคราวนี้ คงทำให้ญวนผูกใจเจ็บ อาจจะยกกองทัพเข้ามาล้อมพระนครเพื่อเป็นการแก้แค้นก็ได้ เมืองจันทบุรีเป็นเมืองชายแดน มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศญวน ถ้าไม่สร้างเสริมป้อมคูประตูหอรบให้มั่นคงแล้ว ญวนอาจจะยกกองทัพเข้ามายึดเอาได้โดยง่าย” ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวข้างต้น พระองค์ทรงเกรงว่า ญวนจะส่งกำลังทางเรือเข้ามายึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นที่มั่นในการสู้รบกับไทย จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค)^๕ ออกไปเมืองจันทบุรีเพื่อจัดหาที่สร้างเมืองใหม่ให้มั่นคงแข็งแรงต่อไป

ภาพที่ ๑ ค่ายเนินวง

^๕ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมมหาพระยวงษ์

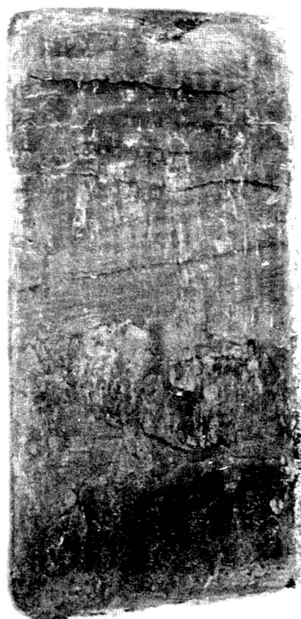
ภาพที่ ๒ ป้อมปืนใหญ่ที่ค่ายเนินวง

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ เจ้าพระยาพระคลังได้ออกไปพิจารณาภูมิประเทศดูแล้วเห็นว่าเมืองจันทบุรีเดิมอยู่ลึกเข้าไปมาก ไม่สะดวกที่จะใช้เป็นที่มั่นสำหรับตั้งรับกองทัพข้าศึก จึงสั่งให้รื้อกำแพงเมืองเก่า (คือเมืองที่บ้านลุ่ม) ออกเสีย เพราะอยู่ลึกไม่เป็นที่รับรองข้าศึก^{๑๑} แล้วสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่บ้านเนินวง ตำบลบางกะจะ โดยเมืองที่สร้างขึ้นใหม่นี้มีชัยภูมิที่ดี เหมาะที่จะสร้างฐานทัพเพื่อป้องกันข้าศึกศัตรู เพราะตั้งอยู่บนเนินเล็ก ๆ ตรงเชิงเขา สามารถมองเห็นข้าศึกได้แต่ไกลเหมาะสำหรับใช้เป็นที่มั่นในการตั้งรับข้าศึก (ภาพที่ ๑) การสร้างก็พยายามทำอย่างมั่นคงแข็งแรง โดยการก่อกำแพงด้วยศิลา มีป้อม คู ประตู ๔ ทิศ เป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ ๑๔ เส้น ยาว ๑๕ เส้น มีปืนใหญ่ตั้งเรียงรายตามช่องโอบเสมา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗^{๑๒} (ภาพที่ ๒) ภายในเมืองได้สร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ดังปรากฏอยู่ในจารึกวัดโยธานิมิต (ภาพที่ ๓) ว่าได้ฝังอัฐรพหลักเมืองที่บ้านเนินวง ณ วันเสาร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะแม จุลศักราช ๑๑๕๗ คลังเก็บอาวุธกระสุนปืนใหญ่และคลังดินปืน กับทั้งสร้างวัดชื่อวัดโยธานิมิตขึ้นภายในเมืองใหม่นั้นด้วย^{๑๒}

^{๑๑} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๒๑), ๖๓.

^{๑๑} กรมศิลปากร, ชุมนุมนเรื่องจันทบุรี, ๒๗.

^{๑๒} คำอ่านจากศิลาจารึกวัดโยธานิมิต, ดูเพิ่มที่ กรมศิลปากร, ชุมนุมนเรื่องจันทบุรี, ๔๒.

ภาพที่ ๓ จารึกวัดโยธานิมิต

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย, เข้าถึงเมื่อ ๘ สิงหาคม ๒๕๕๘, เข้าถึงได้จาก http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=1160

หลังจากที่เจ้าพระยาพระคลังสร้างค่ายเนินวงแล้ว เจ้าพระยาพระคลังมีกุศลจิตต่อพุทธศาสนา จึงได้ชักชวนนายทัพนายกองผู้ใหญ่ผู้น้อยและเจ้าเมือง สร้างวัดขึ้นประจำเมือง^{๑๓} อันประกอบด้วย อุโบสถ ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์ กุฏิ ในปัจจุบันคงเหลือแต่พระเจดีย์ที่ยังคงรูปแบบเดิมอยู่ (ภาพที่ ๔) ส่วนอาคารอื่น ๆ ได้หักพังและมีการก่อสร้างขึ้นใหม่แล้ว หลังจากนั้นให้จมื่นราชามาตย์ (จ่า บุนนาค)^{๑๔} ไปสร้างป้อมที่ปากน้ำแหลมสิงห์ ๑ ป้อม คือ ป้อมภัยพินาศ^{๑๕} (ภาพที่ ๕) และที่เขาแหลมสิงห์อีก ๑ ป้อม คือ ป้อมพิฆาตปัจจามิตร (ปัจจุบันถูกตึกแดงทับไว้)^{๑๖}

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, ๔๓.

^{๑๔} จมื่นราชามาตย์ (จ่า บุนนาค) ต่อมาเป็นเจ้าพระยาทิพากรวงศ์

^{๑๕} ป้อมภัยพินาศ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เสด็จมาเมื่อครั้งที่ยังทรงผนวช ทรงพระราชทานชื่อให้ใหม่ว่า “ป้อมไพรีพินาศ” ดูเพิ่มเติม บุญเกิด พันรอบ, “ชุมชนศึกษาภาคตะวันออก,” (เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ภาคตะวันออก: เอกถลักษณ์ทางศิลปะและวัฒนธรรม ณ หอประชุมสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔), ๒๑๓.

^{๑๖} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, ๖๒.

ภาพที่ ๔ พระเจดีย์วัด โยธานิมิตในปัจจุบัน

ภาพที่ ๕ ป้อมภัยพินาศ หรือป้อมไพรีพินาศ ปากน้ำแหลมสิงห์

เมื่อสร้างเมืองใหม่ที่บ้านเนินวงแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองจันทบุรีจากบ้านลุ่มไปอยู่ที่เมืองใหม่ ทรงมีพระประสงค์จะให้ประชาชนอพยพจากเมืองเก่า (บริเวณที่เป็นที่ตั้งของจังหวัดจันทบุรีในปัจจุบัน) ไปอยู่ที่เมืองใหม่ด้วย แต่เนื่องจากที่ตั้งเมืองใหม่เป็นที่สูง สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๓๐ เมตร และตั้งอยู่ห่างจากคลองน้ำใสซึ่งเป็นคลองน้ำจืดประมาณ ๓๐ กิโลเมตร ทำให้ประชาชนไม่สะดวกในเรื่องของการใช้น้ำ จึงไม่สมัครใจที่จะไปอยู่ที่เมืองใหม่ ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงอยู่ที่เมืองเก่า ส่วนพวกที่อพยพไปอยู่ที่เมืองใหม่ จึงมีแต่ข้าราชการและครอบครัว ต่อมาเมื่อญวนตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส (ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) สงครามระหว่างไทยกับเวียดนามก็หมดไป เมืองใหม่ที่ค่ายเนินวงก็หมดความสำคัญลงด้วย^{๑๓} จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการปกครองประเทศแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใหม่ แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายตัวเมืองใหม่ ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านเนินวงกลับไปตั้งที่บ้านลุ่มอย่างเดิมอีก เพราะที่บ้านลุ่มอยู่ใกล้แม่น้ำและมีที่ราบสำหรับทำไร่ทำนาได้มาก กับมีเนินย่อม ๆ เรียงรายกันอยู่เป็นระยะ ๆ ไป เหมาะที่จะขยายตัวเมืองให้ใหญ่โตได้ในอนาคต และตัวเมืองจันทบุรียังคงตั้งอยู่ที่บ้านลุ่มนี้ตลอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน^{๑๔}

เมืองจันทบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ คราวเสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออก

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออก ณ เดือน ๒ แรม ๕ ค่ำ ปี พ.ศ. ๒๔๐๐ เสด็จพระราชดำเนินไปประพาสหัวเมืองฝ่ายตะวันออกจนถึงเมืองตราด ครั้นเมื่อถึงเมืองจันทบุรีแล้วพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับล้นเกล้าที่หน้าเมืองเนินวง ๓ ราตรี ทรงมีรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่หลังพระอุโบสถวัดโยธานิมิต ๑ องค์ สูง ๘ วา^{๑๕} สันนิษฐานว่าพระเจดีย์วัดโยธานิมิตที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สร้างโดยเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) นั้น เดิมอาจจะมียูปร่างอื่น ครั้นพอถึงใน

^{๑๓} ภารดี มหาขันธ์, การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกยุคปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่ถึงปัจจุบัน, ๑๒๓-๑๒๔.

^{๑๔} ศรี อมาตยกุล, ประวัติเมืองจันทบุรี, ๑๖.

^{๑๕} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๑), ๑๘๕.

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี จึงมีการรื้อเจดีย์องค์เก่าออกเสีย แล้วสร้างเป็นเจดีย์แบบพระราชนิยม ดังที่ปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบันนี้ (ภาพที่ ๖)

ภาพที่ ๖ พระเจดีย์วัดโยธานิมิตที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔

จากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปยังเขาสระบาป ทอดพระเนตรตำราที่คลองนารายณ์ ทรงรับสั่งให้พระพิพิธภักดี สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่กลางคลองนารายณ์ ๑ องค์ สูง ๓ วา^{๒๐} ซึ่งในปัจจุบันไม่ปรากฏให้เห็นแล้ว เหลือเพียงภาพถ่ายเก่า (ภาพที่ ๗) เนื่องจากถูกน้ำป่าซัดพังทลายลงมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๖

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, ๑๘๕.

ภาพที่ ๗ พระเจดีย์ที่เขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดจันทบุรี)

เมืองจันทบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๘ พระองค์ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี โดยระยะทางที่พระองค์เสด็จประพาสนี้เป็นหัวเมืองทางภาคตะวันออก ตั้งแต่เกาะสีชัง สัตหีบ เมืองระยอง ผ่านเมืองจันทบุรีจนกระทั่งถึงเมืองตราด พระองค์ได้เสด็จประพาสที่เมืองตราดก่อน หลังจากเสด็จกลับจากเมืองตราดแล้วจึงเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี ในการเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในครั้งนี้ เป็นการเสด็จพระราชดำเนินมาตรวจราชการที่เมืองจันทบุรี โดยขึ้นจากเรือที่ปากน้ำแหลมสิงห์ พระองค์ได้เสด็จขึ้นไปชมวิวนยอดเขาแหลมสิงห์

ข้างบนนั้นเป็นเจดีย์ที่พระพิพิธพิไสยสุนทรการ (เอี่ยม) หรือพระพิพิธเมืองตราดมาสร้างไว้ เป็นพระเจดีย์ตามธรรมเนียมของปากน้ำ^{๒๑} (ภาพที่ ๘) สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชาวเรือที่เดินเรือผ่านบริเวณปากแม่น้ำ สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกันกับพระเจดีย์กลางน้ำปากน้ำเมืองระยอง

ภาพที่ ๘ เจดีย์อิสรภาพบนยอดเขาแหลมสิงห์ที่พระพิพิธเมืองตราดมาสร้างไว้

หลังจากนั้นพระองค์ได้เสด็จประพาสน้ำตกพลิว เพื่อสร้างน้ำที่น้ำตกพลิว พระองค์ทรงโปรดปรานเป็นอย่างยิ่ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเจดีย์ไว้องค์หนึ่งนามว่า “อลงกรณ์เจดีย์” (ภาพที่ ๙) ดังเช่นรัชกาลที่ ๔ พระราชบิดาที่เสด็จมาสร้างน้ำที่เขาสระบาป แล้วได้สร้างเจดีย์ไว้เช่นเดียวกัน ซึ่งอลงกรณ์เจดีย์นั้นเป็นเจดีย์ก่อด้วยศิลาแลงทั้งองค์ ไม่ถือปูน เพราะที่เมืองจันทบุรีมีศิลาแลงเป็นจำนวนมาก มีลักษณะทรงกลมแบบลังกา มีฐานกว้าง ๖ ศอก ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณมีบันไดทางขึ้น ๔ ด้าน รอบนอกมีกำแพงแก้วล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นการระลึกถึงว่าพระองค์ได้เสด็จมาที่น้ำตกพลิว^{๒๒}

^{๒๑} กรมศิลปากร, ชุมชนเมืองจันทบุรี, ๑๒๔.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, ๑๓๖-๑๓๗.

ภาพที่ ๕ อลงกรณ์เจดีย์

สถาปัตยกรรมประเภทสถูปเจดีย์ในจังหวัดจันทบุรี ตั้งแต่นั้นมาได้มีการสืบทอดคติการสร้างพระเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ ได้กระจายอยู่ตามตัวเมืองจันทบุรีในเวลาต่อมา

ต่อมาเมืองจันทบุรีได้ถูกฝรั่งเศสเข้ามายึดครอง และได้ยึดครองอยู่เป็นเวลานานตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ.๑๑๒) จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๗ รวม ๑๑ ปีเต็ม การที่ไทยยอมให้ฝรั่งเศสเข้ามายึดครองเมืองจันทบุรี เนื่องจากกรณีพิพาทเรื่องอาณาเขตชายแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง โดยฝรั่งเศสกล่าวหาว่าไทยละเมิดสิทธิรุกเข้าไปในดินแดนที่ฝรั่งเศสยึดครองอยู่ ฝรั่งเศสจึงขอยึดเมืองจันทบุรีเป็นประกันไว้ก่อน รัฐบาลไทยจึงจำยอมให้ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกันชั่วคราว เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๗ และหลังจากนั้นกองทหารฝรั่งเศสจึงถอนกำลังออกจากเมืองจันทบุรี^{๒๗}

เมืองจันทบุรีในสมัยหลังปี พ.ศ. ๒๔๔๗

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้จัดตั้งมณฑลจันทบุรีขึ้น โดยมีเมืองจันทบุรี ระยอง และตราด อยู่ในเขตการปกครอง เมื่อถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ยกเลิกมณฑลเทศาภิบาล และจัดระเบียบ

^{๒๗} ตริ อมาตยกุล, ประวัติเมืองจันทบุรี, ๑๗-๑๘.

บริหารราชการส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดและอำเภอ เมืองจันทบุรีได้ขยายจากบริเวณบ้านลุ่มซึ่งอยู่ริมแม่น้ำจันทบุรี เข้ามาบริเวณพื้นที่ในส่วนที่เป็นที่ราบลอนลูกคลื่น อย่างไรก็ตาม บริเวณบ้านลุ่มก็ยังเป็นแหล่งที่มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นมาจนกระทั่งปัจจุบัน^{๒๔}

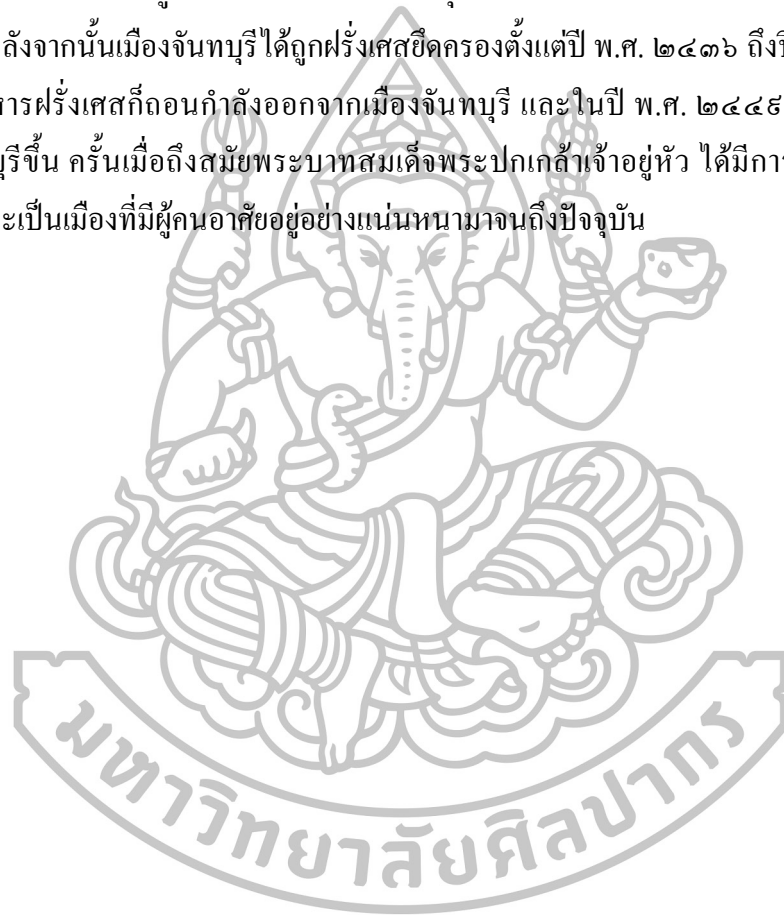
ซึ่งกล่าวโดยสรุป คือ เมืองจันทบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญเมืองหนึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมเขมร สมัยอยุธยา เรื่อยมาจนกระทั่งถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์นั้นยังไม่ปรากฏเหตุการณ์ที่สำคัญมากนัก จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดกรณีพิพาทกับญวนด้วยเรื่องเจ้าอนุวงศ์ของลาวและทำศึกสงครามกัน ครั้นเมื่อเสร็จศึกกับญวนแล้ว พระองค์ทรงเกรงว่าญวนอาจผูกใจเจ็บและยึดเมืองจันทบุรีเป็นที่มั่นได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ออกไปเมืองจันทบุรีเพื่อพิจารณาหาทำเลที่ตั้งเมืองใหม่ที่บ้านเนินวง เมื่อสร้างค่ายเนินวงแล้วก็มีการสร้างวัดประจำเมือง คือ วัดโยธานิมิต ซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ การสร้างวัดในครั้งนี้ประกอบด้วยโบสถ์และพระเจดีย์ ๑ องค์ ในปัจจุบันมีพบเพียงพระเจดีย์ที่ยังคงเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเสด็จประพาสหัวเมืองทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ รวมถึงเมืองจันทบุรีด้วย พระองค์ได้เสด็จไปที่วัดโยธานิมิตซึ่งตั้งอยู่บริเวณค่ายเนินวง และมีพระราชดำริให้สร้างพระเจดีย์ขึ้น ๑ องค์ เป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ อยู่ทางด้านหลังพระอุโบสถ จึงทำให้มีข้อสันนิษฐานว่าพระเจดีย์วัดโยธานิมิตที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งสร้างโดยเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) นั้น เดิมอาจจะมียูนิคแบบอื่น ครั้นพอถึงในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี จึงมีการรื้อเจดีย์องค์เก่าออกเสียแล้วสร้างเป็นเจดีย์แบบพระราชานิยมที่ปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน จากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปยังเขาสระบาป และทรงเห็นว่าน้ำตกคลองนารายณ์ จากนั้นมีรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นอีก ๑ องค์ มีรูปแบบเดียวกันกับพระเจดีย์วัดโยธานิมิต

^{๒๔} คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดจันทบุรี (กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๒. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒), ๓๖-๓๗.

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ และได้เสด็จสร้างน้ำที่ธารน้ำตกพลิวที่พระองค์ทรงโปรดปรานเป็นอย่างยิ่ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นองค์หนึ่งนามว่า “อลงกรณ์เจดีย์” เพื่อเป็นการระลึกถึงว่าพระองค์ได้เคยเสด็จมาที่นี่ ดังเช่นพระราชบิดารัชกาลที่ ๔ ที่ได้เสด็จมาสร้างน้ำที่ธารน้ำตกสระบาป และสร้างพระเจดีย์ไว้ที่น้ำตกแห่งนี้ ซึ่งต่อมาคณาจารย์สร้างเจดีย์ทรงระฆังบนฐานประทักษิณได้มีการสร้างอยู่ทั่วไปตามตัวเมืองจันทบุรีในเวลาต่อมา

หลังจากนั้นเมืองจันทบุรีได้ถูกฝรั่งเศสยึดครองตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๗ และต่อมาทหารฝรั่งเศสก็ถอนกำลังออกจากเมืองจันทบุรี และในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีการจัดตั้งมณฑลจันทบุรีขึ้น ครั้นเมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการยกเลิกมณฑลเทศาภิบาลและเป็นเมืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่อย่างแน่นหนาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ ๓

ประวัติความเป็นมาและรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕

เจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ ที่นำมาทำการศึกษา มีส่วนใหญเป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เหมือนกับเจดีย์แบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ นอกจากนี้ยังพบเจดีย์ทรงระฆังอีกหนึ่งองค์ที่มีรูปแบบบางประการไม่เหมือนกับเจดีย์แบบพระราชนิยม ซึ่งการศึกษารูปแบบของเจดีย์ในครั้งนี้ สามารถแบ่งเจดีย์ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับระฆังเป็นมัลลียเถาสามชั้น และเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับระฆังเป็นมัลลียเถามากกว่าสามชั้น ที่มีประวัติความเป็นมาและมีรูปแบบ ดังนี้

๑. กลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับระฆังเป็นมัลลียเถาสามชั้น
๒. กลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับระฆังเป็นมัลลียเถามากกว่าสามชั้น

กลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับระฆังเป็นมัลลียเถาสามชั้น

วัดโยธานิมิต

๑. ประวัติวัดโยธานิมิต

วัดโยธานิมิต (ภาพที่ ๔) ตั้งอยู่เลขที่ ๒๒ หมู่ที่ ๘ ตำบลบางกะจะ อำเภอเมืองจันทบุรี มีประวัติการสร้างในปี พ.ศ. ๒๓๗๓ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ หลังจากโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังไปสร้างค่ายเพื่อป้องกันข้าศึกจากญวนที่เนินวงแล้ว เจ้าพระยาพระคลังมีกุศลจิตต่อพระพุทธศาสนา จึงได้ชักชวนนายทัพนายกองผู้ใหญ่ผู้น้อยและเจ้าเมือง สร้างวัดขึ้นประจำเมืองมีนามว่า “วัดโยธานิมิต” อันประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์ กุฏิ ดังที่ปรากฏในจารึกวัดโยธานิมิตว่า

๑ กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักรเล่มที่ ๒๐ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป), ๕๕๕.

เจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม มีกุศลจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงชักชวนนายทัพนายกองผู้ใหญ่ผู้น้อย เจ้าเมือง กรมการ สร้างพระอารามไว้บนเมือง กรมการกระทำ ๔ เดือนสำเร็จ ถวายนามว่าวัดโยธานิมิต^๒

ในปัจจุบันยังคงเหลือไว้แต่เพียงพระเจดีย์ด้านหลังพระอุโบสถ ส่วนอาคารอื่นๆ ได้หักพังและมีการก่อสร้างขึ้นใหม่แล้ว วัดนี้ยังคงเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่จนถึงปัจจุบัน

๒. เจดีย์วัดโยธานิมิต

จากที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่าวัดโยธานิมิต (ภาพที่ ๖) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ เพื่อเป็นวัดประจำเมือง ประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิ และพระเจดีย์ ๑ องค์ ซึ่งรูปแบบของเจดีย์ที่ปรากฏนั้น เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ และยังมีข้อสนับสนุนอีกประการหนึ่งที่กล่าวว่าพระเจดีย์วัดโยธานิมิตสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ คือ คราวที่เสด็จประพาสหัวเมืองภาคตะวันออก ในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับพลับพลาที่เนินวงเมืองจันทบุรี แล้วมีรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่หลังพระอุโบสถวัดโยธานิมิตองค์หนึ่ง มีความสูง ๘ วา^๓ จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์วัดโยธานิมิตที่กล่าวว่าสร้างขึ้นในคราวที่เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) มาสร้างค่ายที่เนินวงนั้น ได้มีการสร้างเจดีย์ขึ้นพร้อมกับการสร้างวัดโยธานิมิต อาจจะยังไม่แล้วเสร็จ หรือสร้างขึ้นเป็นรูปแบบอื่น ครั้นถึงสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี พระองค์จึงมีรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์จนแล้วเสร็จ หรืออาจจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบพระราชนิยมก็เป็นได้ ดังเช่นที่พระสมุทรเจดีย์ ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ มีพระราชดำริให้สร้างขึ้นครั้นถึงแผ่นดินรัชกาลที่ ๓ จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังสร้างพระเจดีย์ขึ้นเป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระองค์ไม่โปรดเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง จึงโปรดให้ช่างเปลี่ยนรูปแบบจากเจดีย์ย่อมุมเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบพระราชนิยม^๔ ดังนั้นเจดีย์วัดโยธานิมิตก็เช่นกัน ซึ่งเดิมอาจจะเป็นเจดีย์ย่อมุม แล้วต่อมาจึงถูกเปลี่ยนรูปแบบเป็นเจดีย์ทรงระฆัง

^๒ คำอ่านจากศิลาจารึกวัดโยธานิมิต ดูเพิ่มที่ กรมศิลปากร, *ชุมนุมเรื่องจันทบุรี* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางวรรณจันทวิมล ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๔), ๔๑-๔๕.

^๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔* (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๒๑), ๑๘๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๔๕๕-๔๕๖.

๓. รูปแบบของเจดีย์วัดโยธานิมิต

๓.๑ ฐานประทักษิณ

ฐานประทักษิณของเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิตมีกำแพงแก้วล้อมรอบหนึ่งชั้น (ภาพที่ ๑๐) มีฐานประทักษิณเป็นรูปสี่เหลี่ยม (ภาพที่ ๑๑) และมีฐานสิงห์คาดประดับ มีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ ๔ ด้าน หัวเสาของฐานประทักษิณมีเสาหัวเม็ดประดับอยู่ และในส่วนของผนังเป็นผนังเจาะช่องสี่เหลี่ยม

ภาพที่ ๑๐ กำแพงแก้วล้อมรอบองค์เจดีย์วัดโยธานิมิต

ภาพที่ ๑๑ ส่วนฐานประทักษิณของเจดีย์วัดโยธานิมิต

๓.๒ องค์สถูปเจดีย์

ส่วนขององค์สถูปเจดีย์นั้น (ภาพที่ ๑๒) ฐานชั้นแรกขององค์เจดีย์เป็นฐานเขียงสูงรองรับฐานบัวอยู่ในผังกลม มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้น บัวปากระฆังคาดด้วยลูกแก้วอกไก่ ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆังกลม^๕ มีบัลลังก์เป็นรูปสี่เหลี่ยม ไม่มีเสาศารประดับ ถัดขึ้นไปเป็นปล้องไฉน ปลี และลูกแก้ว ตามลำดับ ส่วนปลียอดได้หักหายไปแล้ว

ภาพที่ ๑๒ องค์สถูปเจดีย์วัดโยธานิมิต

^๕ สมชาย สิริประเสริฐศิลป์, “การศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), ๕๒.

พระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์

พระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์ (ภาพที่ ๗) มีประวัติการสร้างตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ คราวเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ หลังจากที่พระองค์มีรับสั่งให้สร้างเจดีย์ขึ้นที่หลังอุโบสถวัดโยธานิมิตแล้ว จึงเสด็จไปยังเขาสระบาปเพื่อทอดพระเนตรน้ำตกที่คลองนารายณ์ แล้วมีรับสั่งให้พระพิพิธภักดีทำพระเจดีย์ขึ้นที่กลางคลองนารายณ์ ๑ องค์ สูง ๓ วา^๖ ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ พระองค์มีพระราชดำริถึงพระเจดีย์องค์นี้ว่า “ยังอีกทางหนึ่งนั้นนอกจากหน้าปราสาทไปสักสองสามก้าวถึงตพานข้ามไปที่พระเจดีย์ของทุลกระหม่อมทรงสร้างไว้เมื่อเสด็จมาครั้งก่อน...พระเจดีย์นั้นมีฐานชุกชี กำแพงแก้ว ครั้งหนึ่งสูงประมาณ ๒ สอกเศษ องค์พระเจดีย์สูงประมาณ ๓ วา”^๗ ปัจจุบันไม่ปรากฏให้เห็นแล้ว เนื่องจากถูกน้ำป่าซัดพังทลายลงมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ เหลือเพียงแต่ภาพถ่ายเก่าเท่านั้น

รูปแบบของพระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์

จากที่กล่าวมาแล้วว่าพระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์นั้นได้ถูกน้ำป่าซัดพังทลายลงมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ จนไม่เหลือร่องรอยแล้ว จึงทำให้ศึกษารูปแบบได้จากภาพถ่ายเก่า ดังนี้

๑. ฐานประทักษิณ

ฐานประทักษิณของพระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์นั้นเป็นฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยม มีห้วเสาที่เป็นเสาหัวเม็ดประดับอยู่

๒. องค์สถูปเจดีย์

ฐานชั้นแรกขององค์สถูปเป็นฐานเชิงรองรับฐานบัวอยู่ในผังกลม มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้น บัวปากระฆังคาดด้วยลูกแก้วอกไก่ ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆังกลม มีบัลลังก์เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีเสาศารประดับ ถัดขึ้นไปเป็นปล้องไฉน และปลี ตามลำดับ

^๖ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ๑๘๕.

^๗ กรมศิลปากร, ชุมนุญเรื่องจันทบุรี, ๑๔๐.

วัดไผ่ล้อม

ภาพที่ ๑๓ วัดไผ่ล้อม

๑. ประวัติวัดไผ่ล้อม

วัดไผ่ล้อม (ภาพที่ ๑๓) ตั้งอยู่เลขที่ ๑๓ หมู่ที่ ๖ ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมืองจันทบุรี มีหลักฐานการสร้างไม่แน่นอน แต่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา^๔ (ในเอกสารบางฉบับระบุว่าปีที่สร้างวัด คือ ปี พ.ศ. ๒๓๒๐)^๕ พระอุโบสถหลังเก่าซึ่งเป็นพระอุโบสถที่มีรูปแบบผสมผสาน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการปรับปรุงซ่อมแซม หรือการได้รับอิทธิพลจากรูปแบบที่นิยมก่อสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยเครื่องบนของพระอุโบสถเป็นลักษณะทรงจั่ว มีเสาพาไลรับชายคาปีกนก โดยรอบ^๖ วัดไผ่ล้อมเป็นวัดที่อยู่ในชุมชนเก่า เป็นศูนย์กลางชุมชนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำจันทบุรี

^๔ คณะกรรมการวัดไผ่ล้อมจันทบุรี, พิธีสวมพระเกศพระพุทธไสยาสน์ประจำภาค ตะวันออก วัดไผ่ล้อม อำเภอเมืองจันทบุรี (จันทบุรี: วัดไผ่ล้อม, ๒๕๓๐), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^๕ วรณิภา ณ สงขลา, จิตรกรรมไทยประเพณี เล่มที่ ๑ (กรุงเทพฯ: ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรม และประติมากรรมที่กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๒๔), ๑๕๓.

^๖ ภรดี พันธุภากร, สุวิทย์ จิระมณี และเสกสรร ตันยาภิรมณ์, “การศึกษาสถาปัตยกรรม สมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี,” (งานวิจัย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕), ๖๒.

ชุมชนนี้มีประวัติย้อนไปถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งวัดนี้ปรากฏชื่อแล้วว่า เป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่ศิษย์วัดสมัยรัชกาลที่ ๕ ภายในวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ พระอุโบสถ เจดีย์ประธาน เจดีย์ขนาดเล็กหน้าพระอุโบสถ กุฏิ เป็นต้น

๒. เจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม

เจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม (ภาพที่ ๑๔) ตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถทางด้านทิศ ตะวันตก เป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ ไม่ปรากฏประวัติและปี พ.ศ. ที่สร้าง มีความ สูงจากฐานถึงยอดประมาณ ๓๐ เมตร จากรูปแบบทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้น ในคราวเดียวกับเจดีย์วัดโยธานิมิตและพระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์ หรืออาจจะ สร้างขึ้นหลังจากนี้ในเวลาต่อมา เนื่องจากมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน คือเป็นเจดีย์แบบพระราชนิยม ในสมัยรัชกาลที่ ๔

ภาพที่ ๑๔ เจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม

๓. รูปแบบของเจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม

๓.๑ ฐานประทักษิณ

ฐานประทักษิณเจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม (ภาพที่ ๑๕) เป็นฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยม มีกำแพงแก้วล้อมรอบหนึ่งชั้น มีบันไดขึ้นสู่ลานประทักษิณ ๒ ด้าน ผนังที่ฐานประทักษิณกรุด้วยกระเบื้องปูลาดสีเขียว^{๑๑} บริเวณหัวเสาของกำแพงแก้วและหัวเสาของบันไดทางขึ้น รวมทั้งหัวเสาผนังของฐานประทักษิณมีเสาหัวเม็ดประดับอยู่

ภาพที่ ๑๕ ฐานประทักษิณของเจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม

๓.๒ องค์สถูปเจดีย์

ฐานชั้นแรกขององค์สถูปเป็นฐานเชิงรองรับฐานบัวอยู่ในผังกลม มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้น บัวปากระฆังคาดด้วยลูกแก้วออกไข่ ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆังกลมเพริช และมียขนาดเล็ก ถัดขึ้นไปเป็นบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม มีเสาหารประดับติดกับก้านฉัตร ถัดขึ้นไปเป็น ปล้องไฉน ปลี และลูกแก้ว ตามลำดับ (ภาพที่ ๑๖)

^{๑๑} วรรณพร แก้วกล้า, “ศึกษารูปแบบศิลปกรรมวัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จันทบุรี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๖), ๒๔.

ภาพที่ ๑๖ องค์สถูปเจดีย์วัดไผ่ล้อม

วัดทองทั่ว

๑. ประวัติวัดทองทั่ว

วัดทองทั่ว (ภาพที่ ๑๗) ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองนารายณ์ อำเภอเมืองจันทบุรี ตำแหน่งที่ตั้งของวัดอยู่ไม่ห่างจากโบราณสถานเมืองเพนียดมากนัก เป็นวัดโบราณที่มีหลักฐานโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่ถูกรวบรวมไว้ในบริเวณวัด แสดงให้เห็นว่าชุมชนนี้มีความเป็นมาตั้งแต่สมัยอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ได้แก่ ทับหลัง ประติมากรรม^{๑๒} เป็นต้น

^{๑๒} ภรดี พันธุภากร, สุวิทย์ จิระมณี และเสกสรร ตันยาภิรมณ์, “การศึกษาสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี”, ๕๘.

ภาพที่ ๑๗ วัดทองทั่ว

ขณะเดียวกันวัดทองทั่วก็มีสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้แก่ พระอุโบสถและพระเจดีย์ ซึ่งพระอุโบสถวัดทองทั่วเป็นพระอุโบสถขนาดใหญ่ หลังคาทรงจั่ว มีผนังชุ้มโถ้ง ๔ ช่องรับชายคาเป็นแนวระเบียง ซึ่งพระอุโบสถนี้ น่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยกล่าวกันว่าช่วงระยะเวลาดังกล่าวนิยมลាយปูนปั้นประดับชุ้มโถ้งเหนือกรอบประตูและหน้าต่าง (ภาพที่ ๑๘)^{๑๓} ปัจจุบันได้มีการก่อสร้างอุโบสถขึ้นใหม่เพื่อใช้ในการทำสังฆกรรม และภายในวัดประกอบด้วย พระอุโบสถหลังเก่า พระอุโบสถหลังใหม่ ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์ และกุฏิสงฆ์

ภาพที่ ๑๘ ลายปูนปั้นชุ้มโถ้งเหนือกรอบหน้าต่างของอุโบสถหลังเก่าที่วัดทองทั่ว

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, ๕๘.

๒. พระเจดีย์วัดทองทั่ว

นอกจากนี้ภายในวัดยังมีพระเจดีย์ ๒ องค์ เป็นเจดีย์ทรงระฆังองค์หนึ่ง ตั้งอยู่ทางด้านหลังพระอุโบสถด้านทิศตะวันตก (ภาพที่ ๑๕) และอีกองค์หนึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ภาพที่ ๒๒) เกี่ยวกับทางด้านหน้าของพระอุโบสถ ซึ่งพระเจดีย์ทั้ง ๒ องค์นี้ไม่มีประวัติการสร้างที่ชัดเจน จากรูปแบบทำให้สันนิษฐานได้ว่าอาจจะสร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๔ เนื่องจากมีรูปแบบเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔

๒.๑ พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ ๑๕ เจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก

รูปแบบของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก

ฐานประทักษิณ

ฐานประทักษิณของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตกเป็นประทักษิณรูปสี่เหลี่ยม มีบันไดทางขึ้น ๒ ด้าน ฐานประทักษิณด้านหน้ามีลวดลายประดับอยู่ (ภาพที่ ๒๐) ส่วนฐานประทักษิณด้านหลังมีการกรุกระเบื้องปราง (ภาพที่ ๒๑) หัวเสาของฐานได้หักหายไปแล้ว

ภาพที่ ๒๐ ลวดลายด้านหน้าบริเวณฐานประทักษิณของเจดีย์วัดทองทั่ว ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ ๒๑ กระจับปี่บริเวณฐานประทักษิณด้านหลังของเจดีย์วัดทองทั่ว ด้านทิศตะวันตก

องค์สถูปเจดีย์

ฐานชั้นแรกขององค์ระฆังเป็นฐานเขียงสูงรองรับฐานบัวอยู่ในผังกลม มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสามชั้น บริเวณบัวปากระฆังไม่มีลูกแก้วอกไก่คาดประดับ ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆังกลมขนาดเล็ก มีบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม ไม่มีเสาศาหระประดับ ถัดขึ้นไปเป็นปล้องไฉนปี่ และลูกแก้ว ตามลำดับ (ภาพที่ ๑๕)

๒.๒ เจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

ภาพที่ ๒๒ เจดีย์วัดทองทั่ว ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

รูปแบบของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

ฐานประทักษิณ

ฐานประทักษิณของเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ ๒ ด้าน มีเสาหัวเม็ดประดับอยู่ที่หัวเสาของบันได บริเวณผนังของฐานประทักษิณกรุด้วยกระเบื้องปูลีเซียว (ภาพที่ ๒๓) บริเวณหัวเสามีเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็กประดับอยู่ทั้ง ๔ มุม

ภาพที่ ๒๓ ลายกระเบื้องปูลีเซียวบริเวณผนังของฐานประทักษิณวัดทองทั่ว ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

องค์สถูปเจดีย์

ฐานชั้นแรกขององค์สถูปเป็นฐานเขียงรองรับฐานบัวอยู่ในผังกลม มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสามชั้น บริเวณบัวปากระฆังคาดด้วยลูกแก้วอกไก่ ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆังทรงกลมขนาดเล็ก มีบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม ไม่มีเสาศาหารประดับ ถัดขึ้นไปเป็นปล้องไฉนและปลีตามลำดับ (ภาพที่ ๒๔)

ภาพที่ ๒๔ องค์สถูปเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

อลงกรณ์เจดีย์

ภาพที่ ๒๕ อลงกรณ์เจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดจันทบุรี)

ประวัติอลงกรณ์เจดีย์

ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี และได้เสด็จประพาสน้ำตกพลิวเพื่อสงรับน้ำ ณ ที่แห่งนั้น ซึ่งพระองค์โปรดปรานเป็นอย่างมาก โดยกล่าวว่า

เราอยากจะสร้างพระเจดีย์ไว้เป็นที่ระลึกถึงเราได้มาในที่นี่... อนึ่งที่คลองนารายณ์นั้นทูลกระหม่อมท่านลงสรงธารก็ทำพระเจดีย์ไว้เหมือนกัน... เราปรึกษากับท่านกรมท่าจะคิดทำพระเจดีย์ไว้บนไหล่เขาที่ตรงเรานั้น คิดจะทำด้วยศิลาแลงทั้งองค์จะไม่ถือปูน เพราะที่นี่มีแลงมาก...ขนาดพระเจดีย์ที่ทำนั้นจะเอาฐาน ๖ สอก ไซ่ส่วนตามทรงพระเจดีย์ ลอมฟางแล้วมีกำแพงแก้วรอบทักษิณพระเจดีย์ให้มีบันไดขึ้นไปได้ด้วย...พระราชทานนามว่า “อลงกรณ์เจดีย์” (ภาพที่ ๒๕)^{๑๔}

^{๑๔} กรมศิลปากร, ชุมชนเมืองจันทบุรี, ๑๓๖-๑๓๗.

ต่อมาอลงกรณ์เจดีย์ได้ชำรุดทรุดโทรมมาก จังหวัดจันทบุรีและกรมศิลปากรจึงร่วมกันบูรณะขึ้นใหม่ตามแบบเดิม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘^{๑๕} (ภาพที่ ๕)

รูปแบบของอลงกรณ์เจดีย์

๑. ฐานประทักษิณ

ฐานประทักษิณของอลงกรณ์เจดีย์เป็นฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยม มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ ๔ ด้าน หัวเสาของกำแพงแก้วและบันไดทางขึ้นมีเสาหัวเม็ดประดับอยู่ (ภาพที่ ๒๖)

ภาพที่ ๒๖ ฐานประทักษิณของอลงกรณ์เจดีย์

๒. องค์สถูปเจดีย์

ฐานชั้นแรกขององค์ระฆังเป็นฐานเขียงรองรับฐานบัวอยู่ในผังกลม มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสามชั้น บัวปากระฆังมีลูกแก้วอกไก่คาดประดับ ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆังกลม มีบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม มีเสาศารประดับ ถัดขึ้นไปเป็นปล้องไฉน ปลี และลูกแก้วตามลำดับ (ภาพที่ ๒๗)

^{๑๕} คณะกรมฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดจันทบุรี (กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๒), ๕๖.

ภาพที่ ๒๗ องค์สถูปของอลงกรณ์เจดีย์

เจดีย์อิสรภาพ ปากน้ำแหลมสิงห์

ประวัติเจดีย์อิสรภาพ

เจดีย์อิสรภาพ ปากน้ำแหลมสิงห์ (ภาพที่ ๘) ตั้งอยู่บนยอดเขาแหลมสิงห์ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี ในการเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีครั้งนี้เป็นเสด็จพระราชดำเนินมาตรวจราชการ โดยเสด็จขึ้นจากเรือที่ปากน้ำแหลมสิงห์ พระองค์ได้เสด็จขึ้นไปชมวิวยอดเขาแหลมสิงห์ ข้างบนยอดเขาแหลมสิงห์มีเจดีย์ที่พระพิพิธพิไสยสุนทรการ (เอี่ยม) หรือพระพิพิธเมืองตราดมาสร้างไว้ เป็นพระเจดีย์ตามธรรมเนียม^{๑๖} เพื่อเป็นที่หมายไว้ให้ชาวเรือเห็นว่าเป็นปากแม่น้ำ และธรรมเนียมการสร้างเจดีย์นี้จะสร้างขึ้นในตำแหน่งที่เป็นปากแม่น้ำทุกแห่งในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเจดีย์อิสรภาพนี้ไม่ปรากฏปี พ.ศ. ที่สร้างที่ชัดเจน กล่าวเป็นเพียงว่าเป็นเจดีย์ที่พระพิพิธเมืองตราดมาสร้างไว้ และเมื่อรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสเมืองจันทบุรีพระองค์ก็ได้เห็นเจดีย์องค์นี้แล้ว

^{๑๖} กรมศิลปากร, ชุมชนเมืองจันทบุรี, ๑๒๔.

จากรูปแบบของเจดีย์อิสรภาพ ทำให้สันนิษฐานได้ว่าสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกันกับเจดีย์ปากน้ำเมืองระยองที่พระยาศรีสมุทร โภคชัยชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เจ้าเมืองระยองที่สร้างไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๖ เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของชาวเรือได้ทราบว่ามีเมืองระยองแล้ว^{๑๓} และสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นตามแบบของพระสมุทรเจดีย์ ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ คราวที่พระยาศรีสมุทร โภคชัยชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ

ส่วนเรื่องของที่มาของชื่อ “เจดีย์อิสรภาพ” นั้นเป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกัน สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชื่อที่ใช้เรียกขึ้นในคราวหลังจากที่มีการจัดงานฉลองเมืองจันทบุรี ร.ศ.๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๓) จัดขึ้นโดยพระยาศรีสหเทพ คราวที่ทหารฝรั่งเศสได้ถอนกำลังออกจากเมืองจันทบุรีในวันอิสรภาพ การจัดงานในครั้งนี้ได้จัดขึ้นที่ปากน้ำแหลมสิงห์ บริเวณป้อมไพรีพินาศใกล้กับองค์เจดีย์^{๑๔} จึงเป็นไปได้ว่าชาวบ้านอาจจะเรียกชื่อเจดีย์นี้ว่าเจดีย์อิสรภาพในเวลาต่อมาก็เป็นไปได้

รูปแบบของเจดีย์อิสรภาพ

๑. ฐานประทักษิณ

ฐานประทักษิณของเจดีย์อิสรภาพเป็นฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยม มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณทางด้านหน้าเพียงด้านเดียว ผนังของฐานประทักษิณกรุด้วยกระเบื้องปูเคลือบสีเขียว หัวเสาของกำแพงแก้วและหัวเสาของฐานประทักษิณมีเสาหัวเม็ดประดับอยู่ (ภาพที่ ๒๘)

ภาพที่ ๒๘ ฐานประทักษิณของเจดีย์อิสรภาพ

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, ๑๐๕.

^{๑๔} เรื่องรายงานพระยาศรีสหเทพ จักรราชการเมืองจันทบุรี ร.ศ.123 คัดแต่เฉพาะเรื่องการฉลองเมืองจันทบุรีเท่านั้น ดูเพิ่มเติมที่ กรมศิลปากร, ชุมนุญเรื่องจันทบุรี, ๒๔๓-๒๔๕.

๒. องค์สถูปเจดีย์

ภาพที่ ๒๕ องค์สถูปของเจดีย์อิสราภาพ

ฐานชั้นแรกขององค์สถูปเจดีย์เป็นฐานเขียงสูงรองรับฐานบัวอยู่ในผังกลม มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสามชั้นขนาดใหญ่และยี่ดสูง บัวปากระฆังมีลูกแก้วออกไก่อาคประดับ ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆังกลมขนาดเล็ก ถัดขึ้นไปอีกเป็นบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม มีเสาศาหารประดับด้วยปล้องไฉน ปลี และลูกแก้วตามลำดับ (ภาพที่ ๒๕)

เจดีย์ที่มีส่วนรองรับกระฉับเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้น

วัดโบสถ์เมือง

ภาพที่ ๓๐ วัดโบสถ์เมือง

ประวัติวัดโบสถ์เมือง

วัดโบสถ์เมือง (ภาพที่ ๓๐) หรือวัด โบสถ์ ตั้งอยู่เลขที่ ๑๔๖ ในเขตพื้นที่ใจกลางเมืองจันทบุรี โดยตั้งอยู่ในเขตตำบลตลาด อำเภอเมืองจันทบุรี เป็นวัดที่มีอาคารทางสถาปัตยกรรมหลายช่วงสมัย และยังมีประติมากรรมที่มีอิทธิพลแบบเขมร โบราณที่ปรากฏอยู่ในวัด เช่น ทับหลัง และฐานศิวลึงค์ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นวัดที่สำคัญวัดหนึ่ง และมีอายุมาอย่างยาวนาน อีกทั้งยังมีอาคารสิ่งก่อสร้างที่ปรากฏอยู่ในวัด ได้แก่ พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ และเจดีย์ โดยเฉพาะพระอุโบสถนั้นมีความสำคัญว่ามีการบูรณะครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ และมีการบูรณะครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ – ๒๕๐๑ ปัจจุบันพระอุโบสถได้มีการตกแต่งทาสีใหม่^{๑๕} และในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ได้มีการ

^{๑๕} ภรดี พันธูภากร, สุวิทย์ จิระมณี และเสกสรร ตันยาภิรมณ์, “การศึกษาสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี”, ๖๔.

กล่าวถึงวัดโบสถ์ไม่มากนักว่า “ข้างฝั่งซ้ายมือนั้นเป็นหลังตลาดที่เราได้ขึ้นไปแล้ว เราตีกรรเชียงไปจนถึงวัดโบสถ์ ซึ่งเป็นที่เนินสูงทีเดียว”^{๒๐}

พระเจดีย์วัดโบสถ์เมือง

พระเจดีย์วัดโบสถ์เมือง (ภาพที่ ๓๑) ตั้งอยู่ทางด้านข้างของพระอุโบสถ ซึ่งเจดีย์องค์นี้ไม่มีประวัติการสร้างที่แน่นอนชัดเจน และไม่มีการกล่าวถึงในพงศาวดาร มีแต่เพียงเรื่องราวที่ชาวบ้านได้เล่าสืบต่อกันมา คือ ในอดีตมีถ้ำทะลุแม่น้ำ และมีคนเสียชีวิตจากจระเข้เป็นจำนวนมาก ผู้มีจิตศรัทธาจึงร่วมกันสร้างเจดีย์ทับบริเวณถ้ำ เพื่ออุทิศถวายให้แก่ผู้เสียชีวิต ซึ่งจากรูปแบบของเจดีย์สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเจดีย์ทรงระฆังที่สร้างขึ้นทั่วไปและกระจายอยู่ตามตัวเมืองจันทบุรี

ภาพที่ ๓๑ เจดีย์วัดโบสถ์เมือง

^{๒๐} กรมศิลปากร, ชุมชนเมืองจันทบุรี, ๑๔๖.

รูปแบบของเจดีย์วัดโบสถ์เมือง

๑. ฐานประทักษิณ

ฐานประทักษิณของเจดีย์วัดโบสถ์เมืองเป็นฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยม มีบันไดขึ้นสู่ลานประทักษิณ และมีเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็กประดับที่มุมทั้งสี่มุม

๒. องค์สถูปเจดีย์

ส่วนขององค์สถูปเจดีย์เป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมรองรับฐานสิงห์ ถัดขึ้นไปเป็นฐานสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมรองรับฐานบัวซึ่งอยู่ในผังกลม (ภาพที่ ๓๒) มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสี่ชั้น บริเวณบัวปากระฆังคาดด้วยลูกแก้วอกไก่ ถัดขึ้นไปเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยมไม่มีเสาหารประดับ ต่อด้วยปล้องไฉน ปลี ลูกแก้ว ปลียอด และเม็ดน้ำค้างตามลำดับ

ภาพที่ ๓๒ ส่วนฐานขององค์ระฆังของเจดีย์วัดโบสถ์เมือง

บทที่ ๔

วิเคราะห์เปรียบเทียบเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ กับกรุงเทพฯ และหัวเมืองอื่น ๆ

เจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรีในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔- ๒๕ ที่นำมาทำการศึกษาในครั้งนี้มีจำนวน ๘ องค์ สามารถแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ คือ กลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้น ซึ่งเจดีย์ในกลุ่มนี้จะมีรูปแบบที่เหมือนกับเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔

กลุ่มที่ ๒ คือ เจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่า ๓ ชั้นพบเพียงองค์เดียว คือพระเจดีย์ที่วัด โบสถ์เมือง ซึ่งรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงระฆังในลักษณะนี้ที่เมืองจันทบุรีไม่เคยพบมาก่อน และพบที่วัด โบสถ์เมืองเพียงแห่งเดียวเท่านั้น

วิเคราะห์รูปแบบของกลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้น

จากการแบ่งกลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้น ได้แก่ พระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต (ภาพที่ ๖) พระเจดีย์ที่เขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์ (ภาพที่ ๗) พระเจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม (ภาพที่ ๑๔) พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก (ภาพที่ ๑๕) พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ภาพที่ ๒๒) และอลงกรณ์เจดีย์ (ภาพที่ ๕, ๒๕) โดยมีลักษณะรูปแบบโดยภาพรวม คือเป็นเจดีย์ทรงระฆังรองรับด้วยฐานประทักษิณ ในส่วนขององค์เจดีย์ประกอบด้วยฐานเขียงรองรับฐานบัว มีมาลัยเถาสามชั้นรองรับองค์ระฆัง ถัดขึ้นไปมีเสาศาหารรองรับบัวฝ่าละมียอดเป็นปล้องไฉน ปลี และลูกแก้วตามลำดับ

รูปแบบของเจดีย์ทั้ง ๖ องค์นี้ พบว่า มีรูปแบบที่มีลักษณะเหมือนกับเจดีย์แบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยเจดีย์ที่มีประวัติการสร้างแน่นอน คือ พระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต และพระเจดีย์ที่เขาสระบาป ซึ่งพระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิตได้สร้างขึ้นในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออกในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ และมีรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นบริเวณหลังพระอุโบสถวัดโยธานิมิต จากนั้นได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังบริเวณเชิงเขา

สระบาป และมีรับสั่งให้พระพิพิธภักดีสร้างพระเจดีย์ขึ้นที่บริเวณกลางคลองนารายณ์ ๑ องค์ ปัจจุบันพระเจดีย์องค์นี้ได้ถูกน้ำป่าซัดพังทลายลงในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ซึ่งเจดีย์ทั้งสององค์นี้เป็นเจดีย์แบบพระราชานิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ อย่างแท้จริง แต่เนื่องจากเมืองจันทบุรีเป็นเมืองที่อยู่นอกราชธานี จึงทำให้รูปแบบของเจดีย์มีขนาดเล็กกว่าที่กรุงเทพฯ นับได้ว่าทั้งพระเจดีย์ประธาน วัดโยธานิมิตและพระเจดีย์ที่เขาสระบาปเป็นต้นแบบของเจดีย์ทรงระฆังองค์อื่น ๆ ซึ่งพบอยู่ทั่วไปตามตัวเมืองจันทบุรีในเวลาต่อมา

การวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบเจดีย์

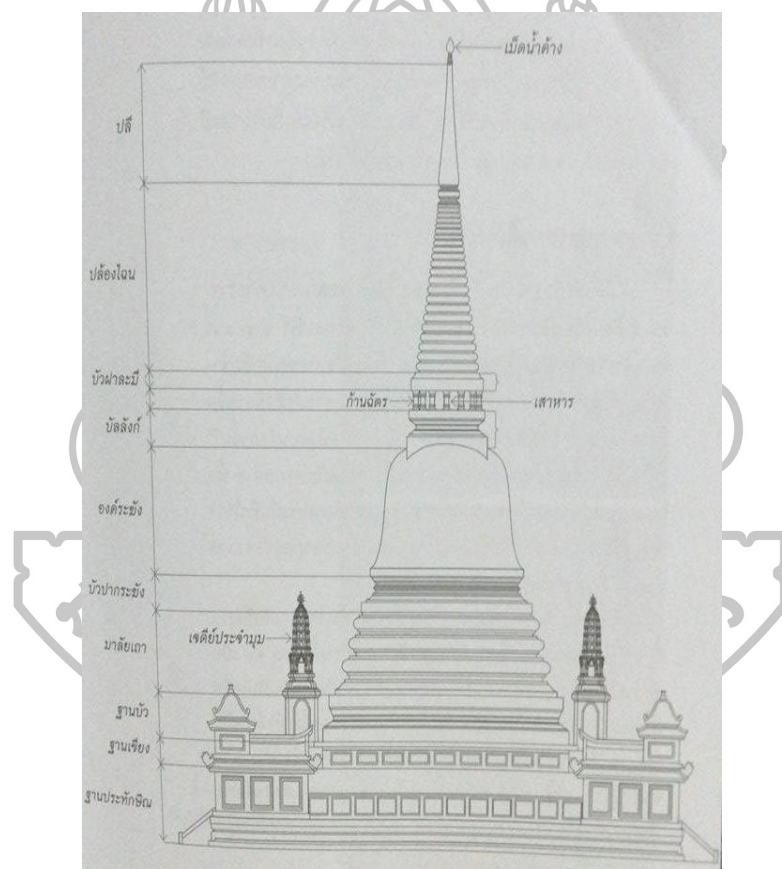
เจดีย์แบบพระราชานิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ พบได้ทั่วไปตามกรุงเทพฯ นับได้ว่าเป็นต้นแบบของเจดีย์ทรงระฆังในจังหวัดจันทบุรี อีกทั้งยังสร้างก่อนพระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิตและพระเจดีย์ที่เขาสระบาป ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ได้แก่ พระเจดีย์ประธานวัดบวรนิเวศวิหาร (ภาพที่ ๓๓) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงผนวชมาครองวัดบวรนิเวศวิหาร และในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดและสร้างพระเจดีย์จนแล้วเสร็จ ด้วยเหตุนี้เองพระเจดีย์ประธานวัดบวรนิเวศวิหารเป็นเจดีย์แบบพระราชานิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่สร้างขึ้นเป็นแห่งแรก จึงนับได้ว่าเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์แบบพระราชานิยมองค์อื่น ๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔^๒ รวมถึงเป็นต้นแบบให้กับพระเจดีย์วัดโยธานิมิตและพระเจดีย์ที่เขาสระบาปในจังหวัดจันทบุรีด้วย

การวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบของพระเจดีย์วัดโยธานิมิตและพระเจดีย์ที่เขาสระบาปที่เมืองจันทบุรี ซึ่งมีประวัติการสร้างที่ชัดเจนคือในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๔ ลักษณะทั่วไปขององค์เจดีย์มีลักษณะเหมือนกับพระเจดีย์ประธานวัดบวรนิเวศวิหาร (ภาพที่ ๓๓, ๓๔) ซึ่งเป็นเจดีย์ต้นแบบของเจดีย์แบบพระราชานิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ เป็นเจดีย์ทรงระฆังรองรับด้วยฐานประทักษิณ สำหรับเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิตจะมีขนาดและสัดส่วนที่เล็กกว่าเจดีย์แบบพระราชานิยมที่พบในกรุงเทพฯ ฐานประทักษิณของพระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิตเป็นฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยม มีฐานสิงห์คาคบประดับ ผนังเจาะช่อง หัวเสาของฐานประทักษิณประดับด้วยเสาหัวเม็ด (ภาพที่ ๑๑) หากเปรียบเทียบแล้วพบว่าฐานประทักษิณของพระเจดีย์ประธาน

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๒๑), ๑๘๕.

^๒ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), ๕๖.

วัดโยธานิมิต มีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับฐานประทักษิณของพระเจดีย์ประธานวัดมกุฏกษัตริยาราม (ภาพที่ ๓๕) ที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๕๕^๓ คือ เป็นฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยม มีฐานสิงห์คานประดับ และผนังด้านบนมีการเจาะช่อง ส่วนของหัวเสามีลักษณะที่แตกต่างกัน คือพระเจดีย์ประธานวัดมกุฏกษัตริยาราม จะไม่มีหัวเม็ดประดับอยู่ที่หัวเสา จากรูปแบบของฐานประทักษิณที่มีความใกล้เคียงกันระหว่างพระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต และพระเจดีย์ประธานวัดมกุฏกษัตริยาราม ทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระเจดีย์ทั้งสององค์นี้มีประวัติการสร้างและระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน จึงทำให้รูปแบบขององค์เจดีย์มีลักษณะที่เหมือนกันด้วย

ภาพที่ ๓๓ ภาพถ่ายเส้นพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร (ถ่ายเส้น: ศิวพร วงษ์แดง)
ที่มา: ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), ๕๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, ๑๐๘.

ภาพที่ ๓๔ พระเจดีย์ประธานวัดบวรนิเวศวิหาร

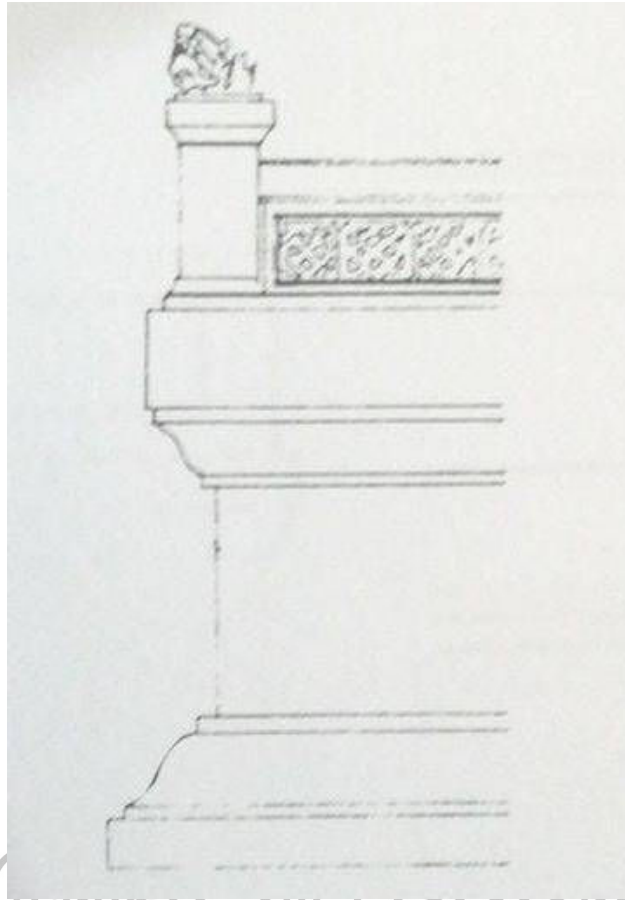

ภาพที่ ๓๕ ฐานประทักษิณพระเจดีย์ประธาน วัดมกุฏกษัตริยาราม

สำหรับเจดีย์อีกองค์หนึ่งที่สร้างขึ้นพร้อมกับพระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต ในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ คือ พระเจดีย์ที่เขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์ (ภาพที่ ๓) พระเจดีย์องค์นี้ แม้ว่าจะไม่มีร่องรอยของหลักฐานหลงเหลืออยู่แล้ว จากภาพถ่ายเก่าได้แสดงให้เห็นว่ารูปแบบของเจดีย์องค์นี้มีรูปแบบที่เหมือนกับเจดีย์แบบพระราชนิยมโดยทั่วไป คือ เป็นเจดีย์ทรงระฆัง ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ ส่วนเรื่องของฐานประทักษิณนั้นเป็นฐานประทักษิณประเภทฐานบัว ผนังด้านบนเป็นผนังเรียบ หัวเสาประดับด้วยเสาหัวเม็ด องค์เจดีย์เป็นเจดีย์แบบพระราชนิยม สมัยรัชกาลที่ ๔ สำหรับรูปแบบของฐานประทักษิณที่กล่าวมานี้มีรูปแบบที่ใกล้เคียงที่สุดกับฐานประทักษิณของพระเจดีย์ประธานวัดบรมนิวาส (ภาพที่ ๓๖, ๓๗) ส่วนในเรื่องของผนังด้านบนของฐานประทักษิณที่เป็นผนังแบบเรียบนั้น สันนิษฐานว่าฐานประทักษิณที่รองรับองค์เจดีย์ใน สมัยรัชกาลที่ ๔ นี้มีลักษณะที่ไม่แน่นอน และของเจดีย์แต่ละองค์นั้นมีรูปแบบที่แตกต่างกันไป

ภาพที่ ๓๖ ฐานประทักษิณของพระเจดีย์ประธานวัดบรมนิวาส

ภาพที่ ๓๗ ภาพลายเส้นฐานประทักษิณของพระเจดีย์ประธานวัดบรมนิวาส
ที่มา: สมชาย สิริประเสริฐศิลป์, “การศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕” (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๒๕), ๘๓.

ส่วนของพระเจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม (ภาพที่ ๑๔) พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก (ภาพที่ ๑๕) และพระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ภาพที่ ๒๒) ไม่มีประวัติการสร้างที่แน่นอน ถ้าวิเคราะห์จากรูปแบบแล้วทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์ที่กล่าวมาในกลุ่มนี้น่าจะสร้างขึ้นตามรูปแบบของพระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต และพระเจดีย์ที่เขาสระบาปเนื่องจากมีรูปแบบที่เหมือนกัน คือเป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ โดยรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังที่พบในตัวเมืองจันทบุรีนี้ได้รับรูปแบบมาจากเจดีย์แบบพระราชานิยมในรัชกาลที่ ๔ ที่พบอยู่ทั่วไปตามกรุงเทพฯ และสามารถพบได้ทั่วไปตามหัวเมืองนอกราชธานีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จพระราชดำเนินไปยังหัวเมืองนั้น ๆ ดังเช่นที่เมืองจันทบุรี เป็นต้น

นอกจากนี้ยังสามารถพบเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทั่วไปที่กรุงเทพฯ ได้แก่ พระเจดีย์ประธานวัดโสมนัสวิหาร(ภาพที่ ๓๘)^๔ พระศรีรัตนเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ภาพที่ ๓๙)^๕ พระเจดีย์ประธานวัดปทุมวนาราม (ภาพที่ ๔๐)^๖ เป็นต้น

ภาพที่ ๓๘ พระเจดีย์ประธานวัดโสมนัสวิหาร

^๔ สุริยา รัตนกุล, พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม ๒ (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒), ๕๕-๕๖.

^๕ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, ๑๐๔.

^๖ เรื่องเดียวกัน, ๑๐๘.

ภาพที่ ๓๕ พระศรีรัตนเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๔๐ พระเจดีย์ประธานวัดปทุมวนาราม

เจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ไม่ได้พบแต่เพียงที่กรุงเทพฯ เท่านั้น ยังสามารถพบได้ทั่ว ๆ ไปตามหัวเมืองอื่น ๆ นอกอาณาเขตที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จพระราชดำเนินไปยังหัวเมืองเหล่านั้น เช่นที่เมืองเพชรบุรี เมืองสงขลา เมืองสมุทรปราการ เมืองสระบุรี เมืองนนทบุรี ตัวอย่างของเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่พบบริเวณหัวเมืองอื่น ๆ นอกอาณาเขต ได้แก่ พระธาตุจอมเพชรกับพระสุทธีเสลเจดีย์ (ภาพที่ ๔๑, ๔๒) ยอดเขาพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี^๓ พระเจดีย์ประธานวัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี (ภาพที่ ๔๓)^๔ พระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ^๕ มกุฎพันธเจดีย์ วัดพระพุทธบาทจังหวัดสระบุรี^๖ (ภาพที่ ๔๕) และพระเจดีย์หลวง เขาดังกวน จังหวัดสงขลา (ภาพที่ ๔๖)^๗ เป็นต้น

ภาพที่ ๔๑ พระธาตุจอมเพชร พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

^๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ๔๖๐-๔๖๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๔๘๑-๔๘๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, ๔๕๕-๔๕๖.

^๖ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: กราฟิกอาร์ต, ๒๕๒๕), ๒๕.

^๗ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ๔๕๕.

ภาพที่ ๔๒ พระสุทธีเสถเจดีย์ พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ ๔๓ พระเจดีย์ประธาน วัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี

ภาพที่ ๔๔ พระสมุทระเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ ๔๕ มกุฎพันธนเจดีย์ วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

ภาพที่ ๔๖ พระเจดีย์หลวงเขาดังกวัน จังหวัดสงขลา
ที่มา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, พระเจดีย์หลวง เขาดังกวัน, เข้าถึงเมื่อ ๘ ตุลาคม ๒๕๕๘,
เข้าถึงได้จาก <http://medinfo.psu.ac.th/pr/WebBoard/readboard.php?id=17383>

นอกจากนี้ยังพบเจดีย์ทรงระฆังที่มีรูปแบบความสลับเนื่องมาจากเจดีย์แบบพระราชานิยม สมัยรัชกาลที่ ๔ คือ “อลงกรณ์เจดีย์” (ภาพที่ ๒๕) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นบริเวณน้ำตกพลิวในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ตามแบบอย่างของรัชกาลที่ ๔ ที่เคย เสด็จประพาสเขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์ และได้สร้างเจดีย์ไว้ที่บริเวณน้ำตกแห่งนั้น^{๑๒} ใน เวลาต่อมาอลงกรณ์เจดีย์ได้ชำรุดทรุดโทรมมาก จังหวัดจันทบุรีและกรมศิลปากรจึงร่วมกันบูรณะ ขึ้นใหม่ตามแบบเดิม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘^{๑๓} (ภาพที่ ๕) โดยอลงกรณ์เจดีย์มีรูปแบบเหมือนกับเจดีย์

^{๑๒} กรมศิลปากร, **ชุมนุมเรื่องจันทบุรี** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางวรรณ จันทวิมล, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๔), ๑๓๖-๑๓๗.

^{๑๓} คณะกรมฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดจันทบุรี** (กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๒) ๕๖.

แบบพระราชนิคมสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ เป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ และเป็นเจดีย์เพียงองค์เดียวในเมืองจันทบุรีที่มีประวัติการสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมีรูปแบบความสืบนี้นอกจากเจดีย์แบบพระราชนิคมสมัยรัชกาลที่ ๔ และสำหรับเจดีย์องค์นี้จากที่กล่าวมาว่าสร้างขึ้นตามแบบอย่างของพระเจดีย์ที่เขาสระบาป จึงทำให้รูปแบบของอลงกรณ์เจดีย์ตั้งแต่ส่วนฐานประทักษิณจนถึงองค์เจดีย์มีรูปแบบที่เหมือนกับพระเจดีย์ที่เขาสระบาปทุกประการ

การสร้างเจดีย์ทรงระฆังในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ปรากฏมาแล้วคือพระเจดีย์ประธานวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม (ภาพที่ ๔๗) ซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๒^{๑๔} และที่สุสานหลวงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม (ภาพที่ ๔๘ - ๕๒) นอกจากนี้ที่กรุงเทพฯ แล้วยังสามารถพบเจดีย์ทรงระฆังในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่มีรูปแบบความสืบนี้นอกจากเจดีย์แบบพระราชนิคมสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ตามหัวเมืองอีกเช่นกัน คือยอดพระอุโบสถของวัดอภัยภูวนาคนิมิต อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี (ภาพที่ ๕๓) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ คราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่เกาะสีชัง^{๑๕} และเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของเจดีย์ทรงระฆังที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ อีกเช่นกัน กล่าวโดยสรุปคือ อลงกรณ์เจดีย์ บริเวณน้ำตกพลิว เป็นเจดีย์ทรงระฆังที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งรับรูปแบบความสืบนี้นอกจากเจดีย์แบบพระราชนิคมสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยเจดีย์ทรงระฆังในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ได้มีการสร้างมาแล้วคือพระเจดีย์ประธานวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม นอกจากนี้ยังสามารถพบเจดีย์รูปแบบนี้ได้ทั้งที่สุสานหลวงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม อีกเช่นกัน และยังสามารถพบได้ที่หัวเมือง ตัวอย่างเช่นที่ยอดพระอุโบสถวัดอภัยภูวนาคนิมิต อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี และในเวลาต่อมา การสร้างเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็เริ่มหมดความสำคัญลง และไม่มีการสร้างขึ้นอีกในเวลาต่อมา

^{๑๔} สุริยา รัตนกุล, พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม ๒, ๑๖๕.

^{๑๕} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, จากชลบุรีถึงสีชัง (กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), ๘๖-๘๘.

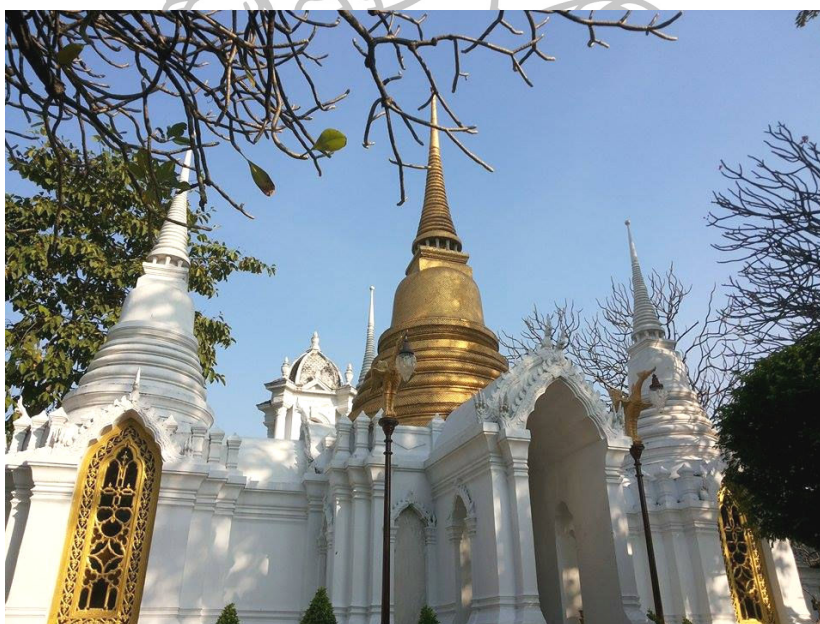
ภาพที่ ๕๗ พระเจดีย์ประธาน วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ ๕๘ Sunan Thanasawari สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ ๔๙ รังสีวัฒนา สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ ๕๐ เสวภาพระดิษฐาน สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ ๕๑ สุขุมาลนถุมิตร สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ ๕๒ อนุสาวรีย์เจ้าจอมมารดาอ่อน สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ ๕๓ พระอุโบสถวัดอภัยภูวนาคณิมิต อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี

นอกจากนี้ยังพบเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมัลลยเถาสามชั้นที่สร้างขึ้นตามรูปแบบของเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ เจดีย์อิสรภาพ จากรูปแบบของเจดีย์อิสรภาพ (ภาพที่ ๘) ดังที่กล่าวรายละเอียดไปในบทก่อนหน้านี้ที่สร้างโดยพระพิพิธพิไสยสุนทรการหรือพระพิพิธเมืองตราด (เอี่ยม) สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์อิสรภาพน่าจะสร้างขึ้นในคราวเดียวกับพระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง (ภาพที่ ๕๔) ที่มีประวัติการสร้างในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ โดยพระยาศรีสมุทรโภคชัยชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา)^{๑๖} เนื่องจากมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณเช่นเดียวกัน เจดีย์อิสรภาพจะมีลักษณะพิเศษ คือ มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมัลลยเถาสามชั้นขนาดใหญ่และยี่ดสูง ทำให้องค์ระฆังดูเล็กลงเช่นเดียวกับพระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง มีส่วนที่แตกต่างกันคือบัวปากระฆังของเจดีย์อิสรภาพมี

^{๑๖} คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง (กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๒). จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒), ๖๕.

ลูกแก้วอกไก่คาดประดับ แต่พระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง ไม่มีลูกแก้วอกไก่คาดประดับที่บัวปากกระฆัง

ภาพที่ ๕๔ พระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง

จากลักษณะพิเศษของเจดีย์อิสรภาพดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว คือ มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาขนาดใหญ่สามชั้น ซึ่งการสร้างมาลัยเถาขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่าเพื่อต้องการยึดองค์เจดีย์ให้สูงขึ้น เพื่อเป็นจุดสังเกตให้กับชาวเรือที่เดินทางสัญจรผ่านไปมาให้เห็นอย่างชัดเจนและได้ทราบถึงตำแหน่งที่ตั้งของบริเวณนั้น (ภาพที่ ๕๕) เช่นเดียวกับพระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง ที่องค์เจดีย์มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาขนาดใหญ่สามชั้นเช่นกัน

ภาพที่ ๕๕ เจดีย์อิสรภาพบนยอดเขาแหลมสิงห์

จากพระราชนิพนธ์ระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรี ปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีนั้น พระองค์ได้กล่าวถึงเจดีย์อิสรภาพว่า “ข้างบนนั้นเป็นพระเจดีย์ ว่าพระพิพิธเมืองตราดมาสร้างไว้ เป็นพระเจดีย์ตามธรรมเนียม”^{๑๗} จากที่กล่าวว่าเป็นพระเจดีย์ตามธรรมเนียม อีกทั้งยังมีประวัติการสร้างที่ไม่ชัดเจน ทำให้สันนิษฐานเชื่อมโยงกับพระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยองได้ว่า พระยาศรีสมุทรโภคชัยชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เจ้าเมืองระยอง สร้างพระเจดีย์ขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ชาวเรือที่เดินทางผ่านเข้าไปถึงบริเวณนั้นได้ทราบว่าจะมาถึงเมืองระยองแล้ว ซึ่งสันนิษฐานได้อีกว่าสร้างเจริญรอยตามแบบพระสมุทรเจดีย์ (ภาพที่ ๔๔) ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ เมื่อครั้งที่เดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีจุดสังเกตคือพระสมุทรเจดีย์ จึงทำให้ทราบว่าใกล้ถึงกรุงเทพฯ แล้ว และได้นำรูปแบบของพระสมุทรเจดีย์มาสร้างพระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยองเช่นกัน^{๑๘} อีกทั้งในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ นั้นพระองค์ได้กล่าวถึงเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินโดยเรือ พระที่นั่งตั้งแต่ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ และกล่าวถึงพระสมุทรเจดีย์^{๑๙} เรือมาจนถึงพระเจดีย์ตรงอ่าวเมืองระยอง^{๒๐} จนกระทั่งถึงปากน้ำแหลมสิงห์ เมืองจันทบุรี^{๒๑}

ดังนั้นเจดีย์อิสรภาพ ปากน้ำแหลมสิงห์ เมืองจันทบุรี อาจสร้างขึ้นโดยใช้รูปแบบและคติการสร้าง คือ เป็นสัญลักษณ์ของชาวเรือเช่นเดียวกับพระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง ก็เป็นไปได้ แต่เนื่องจากเจดีย์อิสรภาพเป็นงานสร้างของเจ้าเมือง รูปแบบของเจดีย์จึงมีรายละเอียดบางส่วนที่ไม่เหมือนกับพระสมุทรเจดีย์ที่เป็นเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ อย่างแท้จริง ตลอดจนเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้สรุปได้ว่าเจดีย์อิสรภาพเป็นพระเจดีย์ตามธรรมเนียมของปากน้ำ ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ของชาวเรือในการบอกถึงตำแหน่งที่ตั้งของเมือง ๆ นั้น ดังเช่นที่พระสมุทรเจดีย์ เมืองสมุทรปราการ และพระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง

^{๑๗} กรมศิลปากร, ชุมนุมนเรื่องจันทบุรี, ๑๒๔.

^{๑๘} คณะกรมฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง, ๖๕.

^{๑๙} กรมศิลปากร, ชุมนุมนเรื่องจันทบุรี, ๘๕ - ๘๖.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, ๑๐๕.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, ๑๒๔.

การวิเคราะห์งานประดับของกลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้น

นอกจากรูปแบบของเจดีย์แล้ว ในเรื่องของงานประดับของเจดีย์ก็มีการประดับที่แตกต่างกันไป ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นงานประดับในส่วนฐานประตักมณีน ได้แก่

๑. ฐานสิงห์คาคประดับบริเวณฐานประตักมณีน
๒. ฐานประตักมณีนประเภทฐานบัว
๓. ผนังด้านบนของฐานประตักมณีนมีการเจาะช่อง
๔. การกรุกระเบียงปรุที่ผนังด้านบนของฐานประตักมณีน
๕. ผนังด้านบนของฐานประตักมณีนเป็นผนังแบบเรียบ
๖. การประดับเสาหัวเม็ดไว้บริเวณหัวเสาของเจดีย์
๗. การประดับเจดีย์ที่บริเวณหัวเสาของฐานประตักมณีน

งานประดับส่วนฐานประตักมณีน

ในส่วนงานประดับของฐานประตักมณีน จะเห็นได้ว่ากลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยสามชั้น ได้มีการประดับที่แตกต่างกันไป ดังนี้

๑. ฐานสิงห์คาคประดับบริเวณฐานประตักมณีน

งานประดับบริเวณฐานประตักมณีนที่มีฐานสิงห์คาคประดับ จะพบได้ที่ฐานประตักมณีนของพระเจดีย์วัดโยธานิมิต^{๒๒} (ภาพที่ ๕๖) ปัจจุบันอาจมองเห็นได้ไม่ชัดเจน ซึ่งรูปแบบของการคาคประดับฐานสิงห์นั้น ได้พบมาแล้วที่พระเจดีย์ประธานวัดมกุฏกษัตริยาราม (ภาพที่ ๓๕) และพระเจดีย์ประธานวัดโสมนัสวิหาร^{๒๓} (ภาพที่ ๕๗) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ อีกทั้งพระเจดีย์วัดโยธานิมิต ได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ และสร้างขึ้นระยะเวลาที่ไม่แตกต่างกันมาก ดังนั้นพระเจดีย์วัดโยธานิมิต จึงมีการสืบทอดรูปแบบของงานประดับมาจากพระเจดีย์วัดมกุฏกษัตริยาราม และพระเจดีย์วัดโสมนัสวิหาร จากกรุงเทพฯ มาสร้างไว้ที่เมืองจันทบุรี

^{๒๒} สมชาย สิริประเสริฐศิลป์, “การศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๕), ๕๒.

^{๒๓} สุริยา รัตนกุล, พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม ๒, ๕๕-๕๖.

ภาพที่ ๕๖ ฐานสิงห์คาคบระดับฐานประทักษิณของพระเจดีย์วัดโยธานิมิต

ภาพที่ ๕๗ ฐานสิงห์คาคบระดับฐานประทักษิณของพระเจดีย์วัดโสมนัสวิหาร

๒. ฐานประทักษิณประเภทฐานบัว

นอกจากจะพบฐานสิงห์คาคบระดับที่ฐานประทักษิณแล้ว ยังพบว่าเจดีย์ในกลุ่มนี้ มีฐานประทักษิณประเภทฐานบัว ได้แก่ พระเจดีย์เขาสระบาป (ภาพที่ ๗) พระเจดีย์วัดไผ่ล้อม (ภาพที่ ๑๕) พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก (ภาพที่ ๕๘) และทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ภาพที่ ๕๙) อลงกรณ์เจดีย์ (ภาพที่ ๖๐) และเจดีย์อัสราภาพ (ภาพที่ ๖๑) ซึ่งฐานประทักษิณประเภทนี้ได้พบ

มาแล้วที่กรุงเทพฯ แต่พบไม่มากนัก จะพบได้ที่ฐานประทักษิณของพระเจดีย์ประธานวัดบรมนิวาส (ภาพที่ ๓๖, ๓๗) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ - ๒๔๑๐^{๒๔}

ภาพที่ ๕๘ ฐานประทักษิณของเจดีย์วัดทองทั่ว ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ ๕๙ ฐานประทักษิณของเจดีย์วัดทองทั่ว ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

^{๒๔} สุริยา รัตนกุล, พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม ๑ (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒), ๒๗๗.

ภาพที่ ๖๐ ฐานประทักษิณของอลงกรณ์เจดีย์

ภาพที่ ๖๑ ฐานประทักษิณของเจดีย์อิสรภาพ

๓. ผนังด้านบนของฐานประทักษิณมีการเจาะช่อง

การเจาะช่องที่ผนังด้านบนของฐานประทักษิณนั้น ในที่นี้พบที่ผนังด้านบนของฐานประทักษิณที่พระเจดีย์วัด โยธานิมิต (ภาพที่ ๑๑) การเจาะช่องผนังในลักษณะนี้ของเจดีย์ที่เมืองจันทบุรี จะพบได้ที่วัดนี้เพียงวัดเดียว ส่วนที่กรุงเทพฯ นั้น ได้พบการเจาะช่องผนังที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ ที่ผนังของฐานประทักษิณของพระเจดีย์วัดมกุฏกษัตริยาราม (ภาพที่ ๖๒)

ภาพที่ ๖๒ ช่องผนังของฐานประทักษิณของเจดีย์วัดมกุฏกษัตริยาราม

๔. การกรูกระเบื้องปูลที่ผนังด้านบนของฐานประทักษิณ

การกรูกระเบื้องปูลที่ผนังด้านบนของฐานประทักษิณจะพบได้ทั่วไปจากพระเจดีย์ในกลุ่มนี้ ได้แก่ พระเจดีย์วัด ไร่ล้อม (ภาพที่ ๑๕) กับเจดีย์อิสรภาพ (ภาพที่ ๒๘) จะมีการกรูกระเบื้องปูลที่มีลวดลายเหมือนกัน และในส่วนของด้านหลังของพระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก (ภาพที่ ๒๑) กับพระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ภาพที่ ๒๓) ได้มีการกรูกระเบื้องปูลที่มีลวดลายเดียวกัน ซึ่งการกรูผนังของฐานประทักษิณด้านบนด้วยกระเบื้องปูลในกรุงเทพฯ นั้น สามารถพบการกรูกระเบื้องปูลสีเขียวได้ตามฐานประทักษิณของพระเจดีย์ เช่น ลายกระเบื้องปูลที่ฐานประทักษิณของพระเจดีย์วัด โสมนัสวิหาร (ภาพที่ ๕๓) และลายกระเบื้องปูลบริเวณฐานประทักษิณของพระเจดีย์วัดปทุมวนาราม (ภาพที่ ๖๓) เป็นต้น

ภาพที่ ๖๓ ลายกระเบื้องปรุที่ฐานประตักมณิของเจดีย์วัดปฐมวณาราม

๕. ผนังด้านบนของฐานประตักมณิเป็นผนังเรียบ

เจดีย์ในกลุ่มนี้พบว่า ผนังด้านบนของฐานประตักมณิเป็นผนังเรียบ คือ พระเจดีย์ที่ เขาสระบาป (ภาพที่ ๗) และอลงกรณ์เจดีย์ (ภาพที่ ๒๖) ซึ่งอลงกรณ์เจดีย์ตามที่ได้เคยกล่าวไว้ก่อนหน้านี้แล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สร้างอลงกรณ์เจดีย์ตามแบบอย่างของ พระเจดีย์ที่เขาสระบาป ดังนั้นรูปแบบของอลงกรณ์เจดีย์ รวมถึงผนังด้านบนของฐานประตักมณิ จึงมีรูปแบบเดียวกันทุกประการ

๖. การประดับหัวเม็ดไว้บริเวณหัวเสาของพระเจดีย์

การประดับหัวเม็ดไว้ที่หัวเสาของฐานประตักมณิของเจดีย์ในกลุ่มนี้จะพบได้เกือบทุกองค์ ยกเว้นพระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการประดับเสาหัวเม็ดไว้ที่หัวเสาของบันได ซึ่งการประดับหัวเสาในลักษณะนี้สามารถพบได้กับเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ เช่น พระเจดีย์วัดโสมนัสวิหาร (ภาพที่ ๓๘, ๕๗) เป็นต้น

๗. การประดับเจดีย์ที่บริเวณหัวเสาของฐานประตักมณิ

การประดับเจดีย์ที่หัวเสาที่มุมทั้งสี่มุมของฐานประตักมณิของเจดีย์ในกลุ่มนี้นั้น พบเพียงองค์เดียว คือ พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ภาพที่ ๒๒) การประดับเจดีย์ไว้บริเวณหัวเสาทั้งสี่มุมนี้ยังไม่เคยพบการประดับเจดีย์รูปแบบนี้จากที่ไหนมาก่อน ซึ่งเจดีย์ที่มีรูปแบบที่ใกล้เคียงที่สุดในกรุงเทพฯ พบได้ที่พระเจดีย์วัดตรีทศเทพ (ภาพที่ ๖๔) ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔^{๒๕} และพระเจดีย์วัดเขมาภิรตาราม จังหวัดนนทบุรี (ภาพที่ ๖๕) ทั้งสองวัดนี้มีการประดับเจดีย์ไว้บนฐานประตักมณิทั้งสี่มุม สันนิษฐานว่าพระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นเจดีย์ที่มีขนาดเล็ก จึงไม่สามารถประดับเจดีย์ประจำมุมไว้บนฐานประตักมณิได้ จึงนำรูปแบบของเจดีย์มาย่อส่วน แล้วจึงนำมาประดับไว้ที่บริเวณหัวเสาแทน

^{๒๕} สมชาย สิริประเสริฐศิลป์, “การศึกษารูปแบบสถูปเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔”, ๒๕.

ภาพที่ ๖๔ พระเจดีย์วัดตรีทศเทพ

ภาพที่ ๖๕ เจดีย์วัดเขมาภิรตาราม จังหวัดนนทบุรี

วิเคราะห์รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมัลลยเถามากกว่า ๓ ชั้น

เมืองจันทบุรีนอกจากจะพบเจดีย์ทรงระฆังแบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ แล้ว ยังพบเจดีย์อีกรูปแบบหนึ่งที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมัลลยเถามากกว่า ๓ ชั้น คือ เจดีย์วัดโบสถ์เมือง (ภาพที่ ๓๑) ที่ไม่ปรากฏปี พ.ศ. ที่สร้างที่ชัดเจน จากรูปแบบของเจดีย์วัดโบสถ์เมืองพบว่าเป็นเจดีย์ทรงระฆังที่ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ รูปแบบของเจดีย์ดังกล่าวมีรูปแบบที่ไม่เหมือนกับเจดีย์องค์อื่น ๆ ที่พบในเมืองจันทบุรี คือ ในส่วนขององค์สถูปเจดีย์เป็นฐานเชิงสี่เหลี่ยมรองรับฐานสิงห์ และถัดขึ้นไปเป็นฐานสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม (ภาพที่ ๓๒) ซึ่งไม่เคยพบจากที่ไหนมาก่อน อีกทั้งยังมีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมัลลยเถาสี่ชั้น จากรูปแบบที่กล่าวมานั้น เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วพบว่าเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมัลลยเถามากกว่าสามชั้นที่วัดโบสถ์เมืองเมืองจันทบุรีนั้น ก่อนหน้านี้ได้พบเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมัลลยเถามากกว่าสามชั้นมาก่อนแล้วที่กรุงเทพฯ คือ พระเจดีย์ทรงระฆังที่วัดประยุรวงศาวาส (ภาพที่ ๖๖) ที่มีรูปแบบ คือ เป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณเช่นเดียวกับที่พระเจดีย์วัดโบสถ์เมือง โดยเจดีย์วัดประยุรวงศาวาสนี้ได้สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างวัดในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ โดยสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่พระคลังและสมุหพระกลาโหม แต่ยังไม่แล้วเสร็จ เนื่องจากถึงแก่พิราลัยเสียก่อนในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ หลังจากนั้นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สร้างต่อจนแล้วเสร็จในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔^{๒๖} จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอันใดที่จะพบเจดีย์ในรูปแบบนี้อยู่ที่เมืองจันทบุรี เนื่องจากเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ผู้สร้างวัดประยุรวงศาวาสเคยเข้ามามีบทบาทที่เมืองจันทบุรีในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ จากรูปแบบจึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าท่านอาจจะมาสร้างพระเจดีย์ที่วัดโบสถ์เมืองขึ้นด้วยก็เป็นได้

^{๒๖} กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๕. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕), ๑๗๘ - ๑๘๐.

ภาพที่ ๖๖ เจดีย์วัดประยุรวงศาวาส

ส่วนฐานเชิงที่รองรับฐานสิงห์และถัดขึ้นไปเป็นฐานสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม (ภาพที่ ๓๒) นั้นไม่เคยพบมาก่อน สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการบูรณะขึ้นใหม่ในภายหลัง โดยมีประวัติการบูรณะพระเจดีย์ครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ และบูรณะพระเจดีย์ครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕-๒๕๐๑^{๒๓} หรืออีกข้อสันนิษฐานหนึ่ง คือ การเพิ่มมุมที่ฐานอาจจะเป็นลักษณะเฉพาะของเจดีย์องค์นี้ก็เป็นได้ อีกทั้งพระเจดีย์วัดโบสถ์เมืองยังมีการประดับเจดีย์องค์เล็กไว้ที่มุมทั้งสี่มุมของพระเจดีย์องค์ใหญ่ (ภาพที่ ๖๓) ซึ่งรูปแบบของส่วนฐานของพระเจดีย์องค์เล็กนั้นเป็นฐานเชิงสี่เหลี่ยม ไม่มีฐานสิงห์และการเพิ่มมุม จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าการบูรณะพระเจดีย์องค์ใหญ่ตามประวัติที่กล่าวไว้ และในการบูรณะทั้งสองครั้งนี้อาจทำให้ส่วนฐานของพระเจดีย์องค์ใหญ่ถูกรื้อบูรณะใหม่ ผิดรูปแบบเดิมไปด้วย

^{๒๓} ภาณี พันธุภากร, สุวิทย์ จิระมณี และเสกสรร ตันยาภิรมณ์, “การศึกษาสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี” (งานวิจัย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕), ๖๔.

ภาพที่ ๖๗ เจดีย์องค์เล็กประดับที่มุมของเจดีย์วัดโบสถ์เมือง

ในเรื่องของงานประดับของพระเจดีย์วัดโบสถ์เมืองนั้น จะสังเกตได้ว่าการประดับเจดีย์องค์เล็กไว้ที่มุมทั้งสี่มุมตามที่กล่าวเอาไว้แล้ว ซึ่งการประดับเจดีย์องค์เล็กไว้รอบ ๆ พระเจดีย์ใหญ่ได้ปรากฏมาแล้วที่พระเจดีย์วัดประยุรวงศาวาส (ภาพที่ ๖๘) จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระเจดีย์วัดโบสถ์เมืองอาจจะสร้างขึ้นหลังจากการสร้างพระเจดีย์ที่วัดประยุรวงศาวาส ในช่วงระยะเวลาที่ไม่แตกต่างกัน

ภาพที่ ๖๘ เจดีย์องค์เล็กประดับรายรอบพระเจดีย์องค์ใหญ่ วัดประยุรวงศาวาส

นอกจากจะพบรูปแบบเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้นที่เมืองจันทบุรีและเมืองหลวงคิงที่กล่าวมาแล้ว ยังสามารถพบเจดีย์ที่มีรูปแบบนี้ได้ที่เมืองอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ได้แก่ พระเจดีย์ที่วัดชนะสงคราม (ภาพที่ ๖๕) และพระเจดีย์ช่องเสมสาร (ภาพที่ ๗๐) บนยอดเขาเสมสาร อำเภอคีรีพิกุล จังหวัดชลบุรี ที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ คราวที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออก และรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่เขาแหลมเทียนหรือเขาเสมสาร^{๒๘} เป็นต้น

^{๒๘} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ๔๕๕.

ภาพที่ ๖๕ เจดีย์วัดชนะสงคราม

ภาพที่ ๖๖ พระเจดีย์ช่องแสมสาร อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัด
จันทบุรี ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ สรุปได้ว่า กลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถา
๓ ชั้น และกลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่า ๓ ชั้น เมื่อวิเคราะห์
แล้วพบว่าเจดีย์ทั้ง ๒ กลุ่มนี้ มีรูปแบบการสร้างและงานประดับ รวมถึงรายละเอียดต่าง ๆ ที่นำมา
วิเคราะห์เปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกับกลุ่มเจดีย์ทรงระฆังในกรุงเทพฯ ดังนั้น การพบ
กลุ่มเจดีย์ทรงระฆังในหัวเมืองจันทบุรีนี้ ทำให้เห็นว่าเมืองจันทบุรีมีความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ
และเป็นหัวเมืองสำคัญทางภาคตะวันออกในสมัยนั้นด้วยเช่นกัน

บทที่ ๕

บทสะท้อนสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ผ่านรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕

จากการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องของรูปแบบเจดีย์ที่กล่าวมาในบทที่แล้วนั้น
ทำให้เห็นถึงบทสะท้อนทางด้านสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ผ่านรูปแบบเจดีย์ ดังนี้

บทสะท้อนด้านประวัติศาสตร์

การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ ๓๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่มา: พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เข้าถึงเมื่อ ๘ ตุลาคม ๒๕๕๘, เข้าถึงได้จาก

<http://www.chaoprayanews.com/wp-content/uploads/2009/03/1207619518.jpg>

บทสะท้อนด้านประวัติศาสตร์ ได้เกิดขึ้นจากการเสด็จประพาสหัวเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกก่อนที่พระองค์ท่านจะเสด็จขึ้นครองราชย์ คราวที่เสด็จออกผนวชในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ขณะที่ยังทรงผนวชเป็น พระวชิรญาณเถระ อยู่^๑ พระองค์ได้เสด็จจุดธูปไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ได้แก่ เสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ เมืองนครปฐม^๒ เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย^๓ และเมืองจันทบุรี เป็นต้น

การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เช่นกันได้เกิดขึ้นครั้งแรกคราวที่พระองค์เสด็จออกผนวชในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นพระองค์ได้เสด็จประทับที่เมืองจันทบุรี เพื่อทอดพระเนตรป้อมไพรีพิณาศ และป้อมพิฆาตปัจจามิตร^๔ ครั้นเมื่อพระองค์ท่านเสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ แล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ พระองค์ได้เสด็จออกตรวจราชการที่หัวเมืองตะวันออก ได้แก่ เมืองชลบุรี เมืองระยอง เมืองจันทบุรี และเมืองตราด จึงทำให้พระองค์เสด็จมายังเมืองจันทบุรีอีกครั้ง โดยเสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับพลับพลาที่เนินวง และมีรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นบริเวณ หลังพระอุโบสถวัดโยธานิมิต (ภาพที่ ๔) จากนั้นพระองค์เสด็จไปยังเขาสระบาปเพื่อทรงน้ำ แล้วมีรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นอีก ๑ องค์ (ภาพที่ ๗)^๕

การเสด็จประพาสเมืองหัวเมืองต่าง ๆ รวมถึงเมืองจันทบุรีในสมัยรัชกาลที่ ๔ ตั้งแต่คราวที่เสด็จออกผนวชจนกระทั่งเสด็จขึ้นครองราชย์ และมีการสร้างเจดีย์ขึ้นตามหัวเมืองที่พระองค์เคยเสด็จประพาส รวมถึงเมืองจันทบุรีด้วยเช่นกัน ได้สะท้อนให้เห็นว่ารัชกาลที่ ๔ ทรงมีสนิยมการเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ยังทรงผนวช ซึ่งการเดินทางออกธุดงค์นั้น ทำให้พระองค์ทอดพระเนตรเห็นสภาพภูมิศาสตร์ของเมืองนั้น ๆ รวมถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของ

^๑ พระวชิรญาณเถระ คือ พระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ หรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

^๒ พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ากรุงสยาม รัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพฯ: วันเวิร์ด, ๒๕๕๐), ๖๕.

^๓ ประยูร สิทธิพันธ์, สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม (กรุงเทพฯ: สยาม, ๒๕๑๖), ๓๗ – ๓๘.

^๔ บุญเกิด พันรอบ, “ชุมชนศึกษาภาคตะวันออก” (เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ภาคตะวันออก: เอกถัณฑ์ทางศิลปและวัฒนธรรม ณ หอประชุมสาธาณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔), ๒๑๓.

^๕ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๑), ๑๘๕-๑๘๖.

เมืองต่าง ๆ ซึ่งการเสด็จตรวจครั้งนี้นี้ พระองค์ท่านได้เสด็จในฐานะพระภิกษุรูปหนึ่ง จึงทำให้พระองค์ได้คลุกคลีใกล้ชิดกับราษฎร ได้ทอดพระเนตรเห็นบ้านเมืองและสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรอย่างแท้จริง ซึ่งการเสด็จตรวจครั้งเมืองจันทบุรีก็เช่นกัน ทำให้พระองค์ได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของชาวเมืองจันทบุรี ได้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ของเมือง ได้คลุกคลีกับชาวเมืองจันทบุรี เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์ได้เสด็จตรวจราชการที่เมืองจันทบุรีอีกครั้ง จากการเสด็จตรวจครั้งก่อนขึ้นครองราชย์และหลังจากขึ้นครองราชย์แล้วนั้น ด้วยความใกล้ชิดกับราษฎร จึงทำให้พระองค์ยกเลิกฎบางอย่าง เช่น ทรงห้ามทหารในขบวนเสด็จพระราชดำเนินยิงธนูใส่ราษฎร ระหว่างเสด็จประพาส ยกเลิกธรรมเนียมบังคับให้บ้านเรือนสองข้างทางที่เป็นทางเสด็จพระราชดำเนินปิดประตูหน้าต่างตามแบบอย่างจีน และโปรดให้ราษฎรเข้าเฝ้าได้อย่างใกล้ชิด ราษฎรคนใดจะมาถวายฎีการ้องทุกข์สามารถเข้าเฝ้าต่อพระองค์ได้ อีกทั้งยังโปรดพระราชทานเงินหรือสิ่งของแก่ราษฎรด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง^๖ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อน ซึ่งกล่าวโดยสรุป คือ จากการเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ รวมถึงเมืองจันทบุรี สะท้อนให้เห็นถึงการคลุกคลีกับราษฎรอย่างใกล้ชิด ทำให้ยกเลิกกฎหมายบางอย่างเพื่อพัฒนาประเทศ พัฒนาด้านกฎหมาย ด้านการปกครอง ด้านการศาสนา ด้านการคมนาคม การก่อสร้าง การใช้เงินตรา และการสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามแบบอารยธรรมตะวันตกต่อไป

จากที่กล่าวมาแล้วว่าการเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ รัชกาลที่ ๔ ได้สร้างเจดีย์ไว้ ๒ องค์ คือ พระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต และพระเจดีย์ที่เขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อพระองค์ท่านได้เสด็จมายังเมืองจันทบุรีและมีการสร้างเจดีย์แบบพระราชานิยมขึ้น เจดีย์ที่พระองค์ได้มีรับสั่งให้สร้างนั้นเปรียบเหมือนเป็นสัญลักษณ์ในการเสด็จพระราชดำเนินของพระองค์ในการเสด็จไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ว่าได้เสด็จมายังสถานที่แห่งนี้แล้ว นอกจากนี้ยังพบเจดีย์แบบพระราชานิยมที่สะท้อนว่าเป็นสัญลักษณ์ในการเสด็จพระราชดำเนินตามหัวเมืองต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน เช่น

พ.ศ. ๒๓๕๗ เสด็จประพาสเมืองสงขลาเพื่อตรวจราชการ โปรดเกล้าฯ พระยาสามภพพ่าย ซึ่งเป็นข้าหลวงของพระองค์ไปบอกเจ้าพระยาสงขลา ให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่ยอดเขาตังกวน^๗ (ภาพที่ ๔๖)

^๖ มุลนิธิวิทยาศาสตร์ ดร.ปรีชา-ประไพ อมาตยกุล, เฉลิมพระเกียรติพระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, ๒๕๔๑. จัดพิมพ์เนื่องในวันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๔๑), ๔๖.

^๗ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ๔๕๕.

พ.ศ. ๒๔๐๒ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครคีรี พระธาตุจอมเพชร (ภาพที่ ๔๑) และ
 สุธวิเสลเจดีย์ (ภาพที่ ๔๒) ที่เมืองเพชรบุรี เพื่อเป็นพระราชวังที่ประทับในฤดูร้อน^๘

พ.ศ. ๒๔๐๓ เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธบาทที่เมืองสระบุรี และ
 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างมกุฏพันธเจดีย์ (ภาพที่ ๔๕) เพื่อบรรจุพระบรมธาตุ^๙ และเสด็จไปนมัสการ
 พระสมุทรเจดีย์ที่เมืองสมุทรปราการ ปฏิสังขรณ์พระสมุทรเจดีย์จากที่เป็นเจดีย์เพิ่มมุมเป็นเจดีย์
 แบบพระราชานิยม (ภาพที่ ๔๔)^{๑๐}

พ.ศ. ๒๔๒๓ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เป็นแม่จวนในการปฏิสังขรณ์
 วัดเฉลิมพระเกียรติ เมืองนนทบุรี ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ เพื่อถวายพระชนกและ
 พระชนนีของสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระพันปีหลวง ซึ่งเป็นบุตรของพระยานนทบุรี ที่ยังสร้าง
 ไม่แล้วเสร็จ รวมทั้งให้ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ในวัดให้เป็นเจดีย์แบบพระราชานิยม^{๑๑} (ภาพที่ ๔๓)

จะเห็นได้ว่าเมื่อพระองค์ท่านเสด็จประพาสไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเมือง
 สงขลา เมืองเพชรบุรี เมืองสระบุรี เมืองนนทบุรี รวมถึงเมืองจันทบุรีที่พระองค์ได้เคยเสด็จประพาส
 เพื่อตรวจราชการ พระองค์ก็ได้สร้างเจดีย์ไว้เช่นกัน จะสังเกตได้ว่าแต่ละหัวเมืองจะพบเจดีย์แบบ
 พระราชานิยมที่พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น หรือเมืองที่มีพระเจดีย์อยู่แล้ว เช่น พระสมุทรเจดีย์
 เมืองสมุทรปราการ และพระเจดีย์ที่วัดเฉลิมพระเกียรติ เมืองนนทบุรี รวมทั้งเจดีย์ประธานวัดโยธา
 นิมิตร เมืองจันทบุรี ที่มีประวัติการสร้างเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ สร้างโดยเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ
 บุนนาค)^{๑๒} ครั้นเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ คราวเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้
 สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่หลังพระอุโบสถวัดโยธานิมิตร ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบของ
 พระเจดีย์องค์เดิมมาเป็นเจดีย์แบบพระราชานิยม แม้ว่าจะก่อนหน้ารูปแบบของเจดีย์จะเป็นเจดีย์ที่มี
 รูปแบบอื่นมาก่อน เมื่อพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังสถานที่แห่งนั้น พระองค์จะมีรับสั่งให้
 ปรับเปลี่ยนรูปแบบเจดีย์จากเจดีย์เพิ่มมุมเป็นเจดีย์แบบพระราชานิยมทันที ทั้งนี้เพื่อเป็นสัญลักษณ์
 ในการเสด็จพระราชดำเนินว่าพระองค์ได้เสด็จมายังสถานที่แห่งนี้แล้ว และการสร้างเจดีย์แบบพระ
 ราชานิยมยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ประจำพระองค์ด้วยเช่นกัน

^๘ เรื่องเดียวกัน, ๔๖๒ - ๔๖๓.

^๙ เรื่องเดียวกัน, ๒๓๘ - ๒๔๐.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, ๔๕๕ - ๔๕๖.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, ๔๘๓ - ๔๘๔.

^{๑๒} กรมศิลปากร, **ชุมนุมเรื่องจันทบุรี** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔).

การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ ๓๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่มา: พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เข้าถึงเมื่อ ๘ สิงหาคม ๒๕๕๘, เข้าถึงได้จาก <http://www.maticchon.co.th/online/2012/07/134269855013426986411.jpg>

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าเป็นรัชสมัยที่มีการเสด็จประพาสตามหัวเมืองต่าง ๆ มีการเสด็จประพาสต้น ตามแบบอย่างของรัชกาลที่ ๕ ที่นับได้ว่าเป็นผู้ริเริ่มการเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ มาแล้ว การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในครั้งนี้เป็นการเสด็จประพาสหัวเมืองภาคตะวันออกเพื่อตรวจราชการในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ และการเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ นั้นได้ทำให้พระองค์ได้ใกล้ชิดล่วงรู้ถึงทุกข์สุขของราษฎรอย่างแท้จริง^{๑๑}

^{๑๑} เสด็จประพาสต้น หมายถึง การเสด็จเยือนราษฎรเป็นการส่วนพระองค์ในสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการกระทำอย่างเสียบ ๆ เพื่อที่จะได้ทรงล่วงรู้ทุกข์สุขของราษฎรโดยไม่ผ่านข้าราชการการปกครอง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวไว้ว่า “คราวเสด็จประพาสต้น นิยมว่าสนุกกว่าเสด็จคราวอื่น ๆ โดยมาก” ดูเพิ่มเติมที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, จดหมายเหตุเรื่องประพาสต้นในรัชกาลที่ ๕ (เสด็จประพาสต้น) (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, ๒๕๑๕), ๑.

ภาพที่ ๗๓ ภาพการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เมืองจันทบุรี
ที่มา: ภรดี พันธูภากร, สุวิทย์ จิระมณี และเสกสรร ตันยาภิรมณ์, “การศึกษาสถาปัตยกรรมสมัย
รัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี” (งานวิจัย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕),
๒๓๘.

การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีของรัชกาลที่ ๕ นั้น พระองค์ได้เคยเสด็จพระราชดำเนิน
มาพักผ่อนพระราชฤทัยที่จันทบุรีแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๑๗ กับสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
และเสด็จพระราชดำเนินมาขังน้ำตกพลีวแห่งนี้ด้วย และการเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในปี
พ.ศ. ๒๔๑๕ นี้ เป็นการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อตรวจราชการตามหัวเมืองภาคตะวันออก นอกจาก
จะเสด็จออกตรวจราชการแล้ว พระองค์ยังเสด็จพระราชดำเนินไปยังน้ำตกพลีวอีกครั้งเพื่อทรงน้ำ
พระองค์ทรงโปรดน้ำตกพลีวเป็นอย่างยิ่งถึงกับทรงพระราชดำริว่า “เราได้น้ำตกอย่างนี้มาสอง
แห่งสามแห่ง คือที่ปิ้ง เกาะช้าง และสิพยา เห็นจะไม่มีที่ไหนจะงามกว่าที่นี่เลย ถ้าจะให้เรานั่งดูอยู่
ยังคำก็แทบจะได้ ด้วยเย็นสบายจริง”^{๑๔} อีกทั้งยังได้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่ธารน้ำตกพลีว ๑ องค์
พระราชทานนามว่า อลงกรณ์เจดีย์

^{๑๔} กรมศิลปากร, ชุมชนเมืองจันทบุรี, ๓๔.

จากที่กล่าวมาแล้วถึงการเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ นั้น พระองค์ได้มีพระราชดำรัสให้สร้างอลงกรณ์เจดีย์ขึ้นที่ธารน้ำตกพลีวันนั้น ได้สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ได้เสด็จมายังสถานที่แห่งนี้แล้ว ตามแบบอย่างของรัชกาลที่ ๔ ที่สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่เชิงเขาสระบาป เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการเสด็จพระราชดำเนินเช่นกัน ดังพระราชดำรัสที่ว่า “เราอยากจะสร้างพระเจดีย์ไว้เป็นที่ระลึกถึงเราได้มาในที่นี้...อนึ่งที่คลองนารายณ์นั้นทูลกระหม่อมท่านลงสรงธารก็ทำพระเจดีย์ไว้เหมือนกัน^{๕๕}” ซึ่งรูปแบบของอลงกรณ์เจดีย์นี้รับรูปแบบมาจากเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ อีกทั้งยังมีสิ่งที่ยังบอกได้ว่าเจดีย์องค์นี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนิน คือพระองค์ได้สั่งให้กรมท่าเอาระดานมาเขียนที่หมายที่จะสร้างพระเจดีย์ไว้ว่า “ที่นี่จะทรงสถาปนาพระสถูปไว้เป็นที่นมัสการของผู้ซึ่งได้มาถึงในที่นี้ เป็นที่ระลึกถึงเวลาที่ได้เสด็จพระราชดำเนินมาสร่งน้ำในลำธารพระราชทานนามว่า อลังกรณ์เจดีย์” แล้วให้ เอาระดานนี้ไปติดไว้กับต้นไม้บนเขาที่จะสร้างพระเจดีย์นั้น^{๕๖} ยังเป็นการสะท้อนให้ราษฎรได้ระลึกถึงพระองค์ท่านที่เคยเสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองจันทบุรี

นอกจากจะพบอลงกรณ์เจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการเสด็จพระราชดำเนินน้ำตกพลีที่เมืองจันทบุรีแล้ว การเสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองต่าง ๆ ของพระองค์ และได้สร้างเจดีย์ขึ้นไว้เป็นที่ระลึกนั้น ในหัวเมืองภาคตะวันออกยังพบได้ที่เกาะสีชัง คือในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้ทรงสร้างพระราชวังที่เกาะสีชังเป็นพระราชวังที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวรุณ อีกทั้งยังเป็นพระราชวังที่ประทับในฤดูร้อนของพระองค์ด้วย ซึ่งพระราชวังแห่งนี้มีวัดประจำพระราชวัง คือ วัดอภัยวงศานิคมิต ที่มียอดพระอุโบสถเป็นเจดีย์ทรงระฆัง^{๕๗} ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสัญลักษณ์ว่าพระองค์ได้เสด็จมาที่นี่แล้ว อาจจะไม่ชัดเจนเหมือนกับรัชกาลที่ ๔ แต่ยังสามารถพบบ้างตามหัวเมืองที่พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับหรือการตรวจราชการ

สำหรับการเสด็จประพาสหัวเมืองของรัชกาลที่ ๕ ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้งในรัชสมัยของพระองค์ เพื่อให้ได้รับรู้ถึงความเป็นอยู่ของราษฎรอย่างแท้จริง การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ นอกจากจะเป็นการเสด็จออกตรวจราชการและการพักผ่อนแล้ว ยังเป็นการเสด็จประพาสเพื่อให้ได้ทราบถึงชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรในด้านต่าง ๆ เช่น สภาพบ้านเมือง ความเป็นอยู่ของราษฎรในขณะนั้น การประกอบอาชีพต่าง ๆ ของราษฎรชาวเมืองจันทบุรี ไม่ว่าจะเป็น

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, ๑๓๖.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, ๑๓๗.

^{๕๗} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *จากชลบุรีถึงสีชัง*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), ๕๗-๕๘.

การค้าขาย การทำไร่นา การเลี้ยงสัตว์^{๑๘} เป็นต้น และการที่พระองค์พบปะสมาคมกับราษฎรไม่ใช่ แต่เพียงว่าทำให้พระองค์ได้คุ้นเคยกับราษฎรเท่านั้น ยังทรงไต่ถามถึงทุกข์สุขของราษฎรด้วย จึงทำให้การเสด็จประพาสหัวเมืองของพระองค์นั้นเป็นการสร้างความใกล้ชิดและความคุ้นเคยระหว่างพระองค์กับราษฎร และทำให้บุคคลเหล่านั้นตั้งแต่ระดับเจ้าเมืองจนถึงราษฎร ไม่มีวันลืมเลือนพระองค์ด้วยเช่นกัน

ซึ่งกล่าวโดยสรุป คือ การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๗ ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๑๙ พระองค์ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรีอีกครั้งเพื่อตรวจราชการและพักผ่อนพระราชฤทัย ซึ่งการเสด็จครั้งนี้พระองค์ได้มีรับสั่งให้สร้างอลงกรณ์เจดีย์ขึ้นที่ธารน้ำตกพลิว ตามแบบรัชกาลที่ ๔ ที่ทรงสร้างพระเจดีย์ขึ้นธารน้ำตกเขาสระบาบ เนื่องจากพระองค์ทรงโปรดปรานน้ำตกพลิวเป็นอย่างมาก จากที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นว่าการสร้างเจดีย์เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ในการเสด็จ พระราชดำเนินว่าพระองค์ได้เสด็จมายังสถานที่แห่งนี้แล้ว อีกทั้งยังเป็นการสร้างเพื่อให้ราษฎรชาวเมืองจันทบุรีได้ระลึกถึงพระองค์ท่านที่เคยเสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองจันทบุรี นอกจากนี้ยังสามารถพบเจดีย์ที่มีรูปแบบเหมือนอลงกรณ์เจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ที่บนยอด พระอุโบสถวัดอภัยภูวนาค ที่เกาะสีชัง ซึ่งมีพระราชวังที่พระองค์ได้สร้างให้กับเจ้าฟ้าอภัยภูวนาค เดชาวุธ และพระองค์เองก็เคยเสด็จมาประทับที่พระราชวังแห่งนี้ในฤดูร้อนด้วยเช่นกัน เปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์ในการเสด็จพระราชดำเนินของพระองค์ดังเช่นรัชกาลที่ ๔ อีกทั้ง การเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในครั้งนี้ยังเป็นการสร้างความใกล้ชิดระหว่างพระองค์กับราษฎร ทำให้พระองค์ได้รับรู้ถึงสภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพต่าง ๆ ของชาวเมืองจันทบุรีอีกด้วย

บทสะท้อนด้านวัฒนธรรม

บทสะท้อนด้านวัฒนธรรมในที่นี้เป็นการสะท้อนในด้านของกลุ่มช่างที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างเจดีย์แบบพระราชนิยม รวมถึงการสร้างเจดีย์องค์อื่น ๆ ที่พบกระจายอยู่ทั่วไปตามตัวเมืองจันทบุรี ดังนี้

๑. กลุ่มงานช่างหลวง
๒. กลุ่มงานช่างท้องถิ่น
๓. กลุ่มงานช่างที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากกลุ่มงานช่างหลวง และกลุ่มงานช่างท้องถิ่น

^{๑๘} กรมศิลปากร, ชุมชนเมืองจันทบุรี, ๑๕๒ - ๑๖๕.

๔. การรับรูปแบบเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ของเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัชกาลที่ ๕

กลุ่มงานช่างหลวง

จากการศึกษารูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรีตั้งแต่บทที่แล้ว พบว่าเจดีย์ที่มีรูปแบบที่เป็นงานช่างหลวงอย่างแท้จริง ได้แก่ พระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต (ภาพที่ ๖) พระเจดีย์ที่เขาสระบาป น้ำตกคลองนารายณ์ (ภาพที่ ๗) พระเจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม (ภาพที่ ๑๔) พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก (ภาพที่ ๑๕) พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ภาพที่ ๒๒) และอลงกรณ์เจดีย์ (ภาพที่ ๕, ๒๕) ซึ่งเจดีย์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบของงานช่างหลวงอย่างแท้จริง โดยมีเจดีย์ต้นแบบที่มีประวัติการสร้างที่ชัดเจน คือ พระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต พระเจดีย์ที่เขาสระบาป ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นคราวเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี และอลงกรณ์เจดีย์ ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างคราวเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีเช่นเดียวกัน ซึ่งกลุ่มช่างที่สร้างพระเจดีย์นี้ น่าจะเป็นกลุ่มช่างหลวงที่เดินทางมาจากเมืองหลวงโดยตรง ไม่น่าจะเป็นกลุ่มช่างท้องถิ่น เนื่องจากเจดีย์ทั้งหมดที่ได้กล่าวมานี้มีรูปแบบที่เหมือนกับเจดีย์แบบพระราชนิยมที่พบที่กรุงเทพฯ จึงสันนิษฐานว่าในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อพระองค์ท่าน มีรับสั่งให้เจ้าเมืองสร้างเจดีย์ขึ้นบริเวณด้านหลังพระอุโบสถวัดโยธานิมิต และเชิงเขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์แล้ว ทางกรุงเทพฯ จึงส่งช่างหลวงมาที่เมืองจันทบุรี เพื่อดำเนินการสร้างเจดีย์จนแล้วเสร็จตามรับสั่งของรัชกาลที่ ๔ รวมถึงอลงกรณ์เจดีย์ที่รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเช่นกัน และอีกกรณีหนึ่งคือ กลุ่มงานช่างหลวงที่เข้ามาสร้างเจดีย์ที่เมืองจันทบุรีนี้ น่าจะตามเสด็จมาตั้งที่กรุงเทพฯ แล้ว และเมื่อมีรับสั่งให้สร้างเจดีย์ขึ้นที่บริเวณนั้น กลุ่มช่างหลวงเหล่านี้จึงสร้างเจดีย์ตามพระกระแสรับสั่ง

ส่วนเจดีย์ที่ไม่มีประวัติการสร้างที่ชัดเจน ได้แก่ พระเจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม พระเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตกและด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีรูปแบบที่เหมือนกับเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ สันนิษฐานว่าสร้างโดยกลุ่มช่างหลวงที่เดินทางมาจากกรุงเทพฯ โดยตรงเพื่อเข้ามาสร้างเจดีย์ตามพระราชดำริ และหลังจากนั้นต่อมาจึงสร้างเจดีย์ในกลุ่มนี้ขึ้นมาในภายหลัง จึงทำให้เจดีย์ทรงระฆังเหล่านี้ที่มีรูปแบบเหมือนเจดีย์แบบพระราชนิยม ซึ่งพบได้ทั่วไปตามตัวเมืองจันทบุรีในเวลาต่อมา

จากรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังที่พบอยู่ตามตัวเมืองจันทบุรี ได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของช่างหลวงจากกรุงเทพฯ ที่เดินทางเข้ามาที่เมืองจันทบุรีเพื่อสร้างเจดีย์ตามรับสั่ง และเมื่อสร้างเจดีย์ตามรับสั่งเสร็จแล้ว กลุ่มช่างเหล่านี้ก็จะสร้างเจดีย์ทรงระฆังองค์อื่น ๆ ในเวลาต่อมาด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงปฏิเสธไม่ได้ว่ารูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังที่พบกระจายอยู่ตามตัวเมืองจันทบุรีเป็นงานช่างหลวงอย่างแท้จริง

กลุ่มช่างท้องถิ่น

รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังที่จัดว่าเป็นงานช่างท้องถิ่นที่พบที่เมืองจันทบุรีนี้พบว่าเจดีย์องค์นี้อยู่ในกลุ่มนี้เพียงองค์เดียว คือเจดีย์อิสรภาพ ตั้งอยู่บริเวณปากน้ำแหลมสิงห์ สร้างขึ้นโดยพระพิพิธเมืองตราด โดยรูปแบบของเจดีย์องค์นี้เป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบคล้ายกับเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ แตกต่างกันตรงที่ว่าเจดีย์องค์นี้มีขนาดเล็ก และมีลักษณะพิเศษคือมีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสามชั้นขนาดใหญ่ ทำให้องค์เจดีย์มีขนาดยืดสูง

จากที่กล่าวมานี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มช่างท้องถิ่นที่เป็นงานช่างในระดับเจ้าเมือง คือกลุ่มช่างกลุ่มนี้ไม่ได้มาจากเมืองหลวงโดยตรง เป็นเพียงกลุ่มช่างที่อยู่ในท้องที่แห่งนี้ที่สร้างเจดีย์ขึ้นมาตามคำสั่งของเจ้าเมือง นั่นก็คือพระพิพิธเมืองตราด และด้วยความที่เจดีย์ทรงระฆังได้พบอยู่ทั่วไปตามตัวเมืองจันทบุรี จึงสันนิษฐานว่ากลุ่มช่างเหล่านี้ได้สร้างเจดีย์ขึ้นตามรูปแบบของเจดีย์แบบพระราชนิยม และด้วยเหตุผลที่ว่าเจดีย์องค์นี้เป็นเจดีย์ตามธรรมเนียมของปากแม่น้ำ^{๑๕} ที่เป็นสัญลักษณ์ของผู้ที่เดินทางไปมาทางเรือ ช่างกลุ่มนี้จึงสร้างมาลัยเถาขนาดใหญ่เพื่อยึดสัดส่วนของเจดีย์ให้สูงขึ้นตามคำสั่งของเจ้าเมือง

จากที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เห็นภาพสะท้อนของช่างกลุ่มนี้ที่เป็นกลุ่มช่างซึ่งไม่ได้มาจากเมืองหลวงโดยตรง เป็นเพียงช่างท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนั้น หรืออาจจะเป็นช่างที่รับราชการอยู่กับเจ้าเมืองในที่นี้ นั่นก็คือกลุ่มช่างที่รับราชการอยู่กับพระพิพิธพิไลสุนทรการ(เอี่ยม)หรือพระพิพิธเมืองตราด สันนิษฐานว่าพระพิพิธเมืองตราดเองก็ได้เคยเดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่กรุงเทพฯ ซึ่งก่อนที่จะเดินทางถึงกรุงเทพฯ คงได้เห็นรูปแบบของพระสมุทรเจดีย์ที่ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ (ภาพที่ ๔๐) เช่นเดียวกับที่พระยาศรีสมุทร โภคชัยชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) สร้างพระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง (ภาพที่ ๕๐) จึงได้นำรูปแบบของพระสมุทรเจดีย์มาเป็นต้นแบบในการสร้างเจดีย์อิสรภาพที่เมืองจันทบุรี ซึ่งช่างกลุ่มนี้อาจเป็นกลุ่มช่างท้องถิ่นระดับเจ้าเมืองที่ได้ติดตามพระพิพิธเมืองตราดไปกรุงเทพฯ และได้เคยเห็นรูปแบบของเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ รวมถึงช่างกลุ่มนี้อาจจะเห็นรูปแบบของเจดีย์มาตั้งแต่ที่เมืองจันทบุรีแล้วผ่านรูปแบบของเจดีย์ต้นแบบของรัชกาลที่ ๔ ที่สร้างขึ้นครั้งแรกที่เมืองจันทบุรี คือเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิต และเจดีย์ที่เขาสระบาป บริเวณน้ำตกคลองนารายณ์ แล้วจึงนำรูปแบบที่เคยพบเห็นนั้นมาสร้างเจดีย์ตามคำสั่งของเจ้าเมือง จึงทำให้ช่างกลุ่มนี้มีการสร้างสรรค์ผลงานออกมาโดยมีรายละเอียดบางส่วนที่ไม่เหมือนกับกลุ่มช่างที่มาจากกรุงเทพฯ โดยตรง

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, ๑๒๔.

กลุ่มงานช่างอื่น ๆ ที่สร้างสรรค์งานแตกต่างไปจากกลุ่มงานช่างหลวง และกลุ่มงานช่างท้องถิ่น

จากการศึกษารูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี พบว่าเจดีย์ทรงระฆังที่มีลักษณะที่แตกต่างไปจากเจดีย์องค์อื่น ๆ คือ เจดีย์วัดโบสถ์เมือง ซึ่งเจดีย์องค์นี้มีรูปแบบไม่เหมือนกับเจดีย์องค์อื่น ๆ คือ ฐานขององค์สถาปนาเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมรองรับฐานสิงห์ มีการเพิ่มมุม และมีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาทั้งหมดสี่ชั้น จากที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นว่ามีงานช่างลักษณะนี้เกิดขึ้นที่เมืองจันทบุรี จึงสะท้อนให้เห็นว่าช่างกลุ่มนี้เป็นกลุ่มช่างที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สันนิษฐานว่าสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าพระยาพระคลังได้สั่งให้สร้างเจดีย์องค์นี้ขึ้นมาตั้งแต่คราวที่มาสร้างเมืองใหม่ที่จันทบุรี เนื่องจากมีรูปแบบที่สอดคล้องกับเจดีย์ที่วัดประยูรวงศาวาส^{๒๐} ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้น อีกทั้งท่านยังเคยเข้ามามีบทบาทที่เมืองจันทบุรีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๗ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอันใดที่จะพบเจดีย์รูปแบบนี้ที่เมืองจันทบุรี

จากที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นว่า การสร้างเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ที่เมืองจันทบุรีนั้น นอกจากจะพบว่าเป็นกลุ่มช่างหลวง กลุ่มช่างท้องถิ่นตามหัวเมืองที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังพบกลุ่มช่างอีกกลุ่มหนึ่งที่สร้างเจดีย์ทรงระฆังที่มีลักษณะคล้ายกับเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่มีลักษณะพิเศษคือมีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้นพบที่ตัวเมืองจันทบุรีคือเจดีย์ที่วัด โบสถ์เมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบที่มีลักษณะพิเศษที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของช่างกลุ่มนี้สะท้อนผ่านรูปแบบเจดีย์ และอีกด้านหนึ่งยังสะท้อนให้เห็นอีกว่าช่าง กลุ่มนี้อาจจะไม่ใช่ช่างหลวงในวังอย่างแท้จริง แต่อาจเป็นกลุ่มช่างส่วนตัวเพียงกลุ่มหนึ่งของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ที่เคยพบเห็นรูปแบบการสร้างเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ และได้นำเอารูปแบบของงานช่างหลวงมาประยุกต์ในการสร้างสรรค์งานตามคำสั่งของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์โดยมีต้นแบบมาจากเจดีย์แบบพระราชนิยม สมัยรัชกาลที่ ๔ ก็เป็นไปได้

การรับรูปแบบเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ของเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัชกาลที่ ๕

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การสร้างเจดีย์ค่อย ๆ เริ่มหมดความสำคัญลง แต่ก็ยังสามารถพบเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ตามกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองบางหัวเมืองที่รัชกาลที่ ๕ เคยเสด็จประพาส รวมถึงเมือง

^{๒๐} กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔

วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: พินนศ, ๒๕๒๕), ๑๘๐.

จันทบุรีด้วยเช่นกัน ที่รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ และได้มีรับสั่งให้สร้างอลงกรณ์เจดีย์ไว้ที่บริเวณธารน้ำตกพลิว^{๒๑} การรับรูปแบบของเจดีย์แบบพระราชนิคมสมัยรัชกาลที่ ๔ ในกลุ่มนี้เอง ได้สะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มช่างที่สร้างอลงกรณ์เจดีย์ว่าเป็นกลุ่มช่างที่มาจากเมืองหลวง เช่นเดียวกับกลุ่มช่างที่สร้างพระเจดีย์ประธานหลังอุโบสถวัดโยธานิมิต และพระเจดีย์ที่เขาสระบาป บริเวณธารน้ำตกคลองนารายณ์ กลุ่มช่างที่สร้างอลงกรณ์เจดีย์นี้สันนิษฐานว่าเป็นช่างหลวงที่เดินทางมาจากกรุงเทพฯ ที่ได้ตามเสด็จรัชกาลที่ ๕ มาที่เมืองจันทบุรี และช่างกลุ่มนี้อาจจะเป็นช่างหลวงที่เคยสร้างเจดีย์แบบพระราชนิคมมาแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แม้ว่าการสร้างเจดีย์จะลดน้อยลงหรือค่อย ๆ เริ่มหมดความสำคัญลงไป แต่ในเมื่อมีรับสั่งให้สร้างอลงกรณ์เจดีย์ที่มีรูปแบบเป็นเจดีย์แบบพระราชนิคมสมัยรัชกาลที่ ๔ ช่างหลวงกลุ่มนี้จึงสามารถถ่ายทอดงานช่างหลวงตามแบบอย่างของเจดีย์แบบพระราชนิคมได้สมบูรณ์ เนื่องจากเคยสร้างสรรค์งานในรูปแบบนี้มาแล้ว

จากบทสะท้อนด้านวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้สรุปได้ว่า การสร้างเจดีย์แบบพระราชนิคมสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่พบที่เมืองจันทบุรีได้สะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มช่างต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างเจดีย์ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มช่างหลวง กลุ่มช่างท้องถิ่น และกลุ่มช่างอื่น ๆ ซึ่งกลุ่มช่างหลวงกลุ่มนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นช่างที่ติดตามรัชกาลที่ ๔ มาแล้วตั้งแต่เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี และสร้างเจดีย์ขึ้นตามรับสั่ง หลังจากนั้นช่างกลุ่มนี้อาจจะอยู่ที่เมืองจันทบุรีและสร้างเจดีย์แบบพระราชนิคมขึ้นตามตัวเมืองจันทบุรีในเวลาต่อมา ครั้นเมื่อถึงในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อมีรับสั่งให้สร้างอลงกรณ์เจดีย์ขึ้นที่ธารน้ำตกพลิว ช่างหลวงกลุ่มนี้ที่สร้างอลงกรณ์เจดีย์ อาจจะเป็นช่างหลวงที่เคยสร้างเจดีย์แบบพระราชนิคมมาแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ นอกจากนี้ยังพบเจดีย์อิสรภาพที่เป็นงานช่างท้องถิ่นที่เป็นงานระดับเจ้าเมือง ซึ่งช่างกลุ่มนี้อาจจะเป็นช่างที่รับราชการอยู่กับพระพิพิธเมืองตราด และเคยเห็นเจดีย์แบบพระราชนิคมมาแล้ว แต่เนื่องด้วยเป็นเพียงช่างท้องถิ่นจึงสร้างสรรค์งานออกมามีรายละเอียดเหมือนเจดีย์แบบพระราชนิคม ต่างกันเพียงแต่รูปแบบและสัดส่วนเท่านั้น ส่วนช่างอีกกลุ่มหนึ่งที่สร้างเจดีย์วัดโบสถ์เมืองที่มีรูปแบบแตกต่างไปจากกลุ่มงานช่างหลวงและกลุ่มงานช่างท้องถิ่น ซึ่งสันนิษฐานว่าช่างกลุ่มนี้อาจจะเป็นช่างส่วนตัวของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างเจดีย์ขึ้นเมื่อคราวที่เจ้าพระยาพระคลังมาสร้างเมืองใหม่ที่เมืองจันทบุรีในปี พ.ศ. ๒๓๗๗^{๒๒}

^{๒๑} กรมศิลปากร, *ชุมนุมเรื่องจันทบุรี*, ๑๓๗.

^{๒๒} เจ้าพระยาพระคลังในที่นี่คือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค)

บทสะท้อนด้านสังคม

บทสะท้อนทางด้านสังคมผ่านรูปแบบเจดีย์ในที่นี้สันนิษฐานว่าอาจเป็นการสร้างสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาขึ้นที่เมืองจันทบุรี ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ชาติตะวันตกได้เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในสยาม การสร้างสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาในรูปแบบของเจดีย์แบบพระราชนิพนธ์นั้นเป็นนัยยะว่าเป็นการสร้างสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา อีกทั้งก่อนที่พระองค์จะเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้เคยเสด็จออกผนวชมาก่อนและสถาปนาภิกษุสามเณร โดยรูปแบบของเจดีย์นั้นพระองค์ทรงหันกลับไปใช้แบบประเพณีนิยมที่มีมาแต่เดิมในสมัยอยุธยา ซึ่งการสร้างสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาในครั้งนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยนั้นเป็นเมืองพุทธ รวมถึงเมืองจันทบุรีด้วยเช่นกันที่รัชกาลที่ ๔ เคยเสด็จประพาสและได้สร้างเจดีย์แบบพระราชนิพนธ์ขึ้นเรื่อยมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ได้มีการสืบเนื่องรูปแบบเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ มาสร้างไว้ที่เมืองจันทบุรี เช่นเดียวกัน อาจเนื่องมาจากมีชาติตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทที่เมืองจันทบุรี มีบาทหลวงมาเผยแผ่คริสต์ศาสนา มีการสร้างสถาปัตยกรรมแบบคริสต์ ตัวอย่างเช่น วัดโรมันคาทอลิก หรือวัดแม่พระปฏิสนธินิรมล (ภาพที่ ๑๔) และที่สำคัญคือเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรม และเป็นการตอบรับทางวัฒนธรรมใหม่จากชาติตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทอีกด้วยเช่นกัน

ภาพที่ ๑๔ วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล

อีกทั้งรัชกาลที่ ๔ ยังทรงตระหนักถึงเรื่องภัยคุกคามของชาติตะวันตก การที่ชาติตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาท อาจทำให้ต่อไปในอนาคตสยามจะถูกยึดครองได้ พระองค์จึงทรงมีรับสั่งให้สร้างเจดีย์แบบพระราชนิยมขึ้นตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่เคยเสด็จประพาส รวมถึงเมืองจันทบุรีด้วยเช่นกัน โดยพระองค์ได้มองการณ์ไกลถึงอนาคตของสยามที่จะต้องเผชิญภัยคุกคามจากชาติตะวันตก ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์นั้นเปรียบเหมือนเป็นนัยยะว่าเป็นการประกาศให้ชาติตะวันตกได้รับรู้ว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นเขตแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม และอาจทำให้ชาติตะวันตกไม่กล้าที่จะยึดครองดินแดนแห่งนี้ แม้ว่าต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมืองจันทบุรีจะหนีไม่พ้นจากการถูกยึดครองจากฝรั่งเศสในปี พ.ศ.๒๔๓๖ (ร.ศ.๑๑๒) ก็ตาม^{๒๓}

นอกจากนี้ การสร้างเจดีย์ยังเป็นการสร้างสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกถึงตำแหน่งที่ตั้งของเมืองนั้นๆ ดังเช่นเจดีย์อิสรภาพ (ภาพที่ ๘) ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาแหลมสิงห์ ปากน้ำเมืองจันทบุรีที่พระพิพิธเมืองตราดได้สร้างเจดีย์ขึ้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการบ่งบอกว่าพื้นที่แห่งนี้อยู่ในเขตเมืองจันทบุรี เนื่องจากในอดีตผู้คนมักจะสัญจรไปมาทางน้ำเป็นหลัก เจดีย์จึงเป็นจุดสังเกตของนักเดินเรือที่เดินทางสัญจรผ่านไปมาได้ทราบถึงตำแหน่งที่ตั้งของเมือง

ซึ่งกล่าวโดยสรุป คือ บทสะท้อนทางด้านสังคมผ่านรูปแบบเจดีย์นี้เป็นการสร้างสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาในช่วงที่มีกระแสของวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ไม่ได้มีแต่เพียงคำสอนของพวกบาทหลวงที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์เท่านั้น ยังมีการสร้างสถาปัตยกรรมทางคริสต์ศาสนานี้ที่เมืองจันทบุรี ดังนั้น การสร้างเจดีย์แบบพระราชนิยมขึ้นที่เมืองจันทบุรีเปรียบเหมือนเป็นการประกาศว่าดินแดนแห่งนี้เป็นดินแดนของพุทธศาสนา และจากการที่ชาติตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทที่เมืองจันทบุรี การสร้างเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เปรียบเหมือนเป็นการประกาศว่าเมืองจันทบุรีเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้ว เจดีย์ยังเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเมืองนั้นได้ด้วยเช่นกัน

^{๒๓} ศรี อมาตยกุล, ประวัติเมืองจันทบุรี (กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์, ๒๕๑๖), ๑๗ – ๑๘.

บทที่ ๖

สรุป

จากการศึกษาเรื่องเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ พบว่า เมืองจันทบุรีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ที่มีการส่งเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) มาสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เมืองจันทบุรี รวมทั้งมีการสร้างวัดโยธานิมิตขึ้นเป็นวัดประจำเมือง ทำให้เมืองจันทบุรีเริ่มเข้ามามีบทบาทในสมัยนั้น ครั้งนั้นได้ปรากฏว่ามีการสร้างเจดีย์ขึ้นที่วัดแห่งนี้ด้วย แต่ยังมีรูปแบบที่ไม่ชัดเจน

ในการศึกษาเรื่องรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังที่พบในจังหวัดจันทบุรี ได้แบ่งการศึกษาออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มที่ ๑ คือ กลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสามชั้น กลุ่มที่ ๒ คือ กลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถามากกว่าสามชั้น ซึ่งเจดีย์ในกลุ่มแรกได้พบรูปแบบที่ชัดเจนคราวที่รัชกาลที่ ๔ เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี พระองค์ได้สร้างเจดีย์ทรงระฆังแบบพระราชนิยมขึ้นที่หลังพระอุโบสถวัดโยธานิมิต และเชิงเขาสระบาป บริเวณธารน้ำตกคลองนารายณ์ จึงทำให้รูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงระฆังกระจายอยู่ทั่วไปในตัวเมืองจันทบุรีในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังพบเจดีย์ที่ไม่มีประวัติการสร้างที่ชัดเจน ได้แก่ เจดีย์ประธานวัดไผ่ล้อม เจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันตก และเจดีย์วัดทองทั่วด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ จึงสันนิษฐานได้ว่าเจดีย์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ได้สร้างขึ้นตามรูปแบบของพระเจดีย์ประธานวัดโยธานิมิตและพระเจดีย์ที่เชิงเขาสระบาป โดยรูปแบบของเจดีย์ที่พบที่เมืองจันทบุรีนั้นสามารถพบได้ทั่วไปที่กรุงเทพฯ และตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่รัชกาลที่ ๔ เคยเสด็จไปประทับ เช่นที่เมืองเพชรบุรี เมืองสระบุรี เป็นต้น โดยรูปแบบของเจดีย์แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีความสืบเนื่องด้านรูปแบบมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งพระเจดีย์ที่พบอยู่บริเวณธารน้ำตกพลิว มีชื่อว่าอลงกรณ์เจดีย์ รัชกาลที่ ๕ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นคราวเสด็จมาทรงน้ำที่ธารน้ำตกแห่งนี้ตามแบบรัชกาลที่ ๔

นอกจากนี้ ในเจดีย์กลุ่มที่ ๑ ยังพบเจดีย์ที่มีรูปแบบเหมือนกับเจดีย์แบบพระราชนิยม คือ เจดีย์อิสรภาพ ตั้งอยู่บริเวณปากน้ำแหลมสิงห์ สร้างขึ้นโดยพระพิพิธเมืองตราด โดยเจดีย์อิสรภาพนี้จะมีลักษณะพิเศษคือมีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมาลัยเถาสามชั้นขนาดใหญ่ เพื่อยึดองค์เจดีย์ให้สูงขึ้น ทำให้องค์ระฆังมีขนาดเล็กลง เจดีย์อิสรภาพนี้ได้สร้างขึ้นตามคติของเจดีย์ที่อยู่บริเวณปากน้ำ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชาวเรือหรือผู้ที่สัญจรไปมาทางน้ำได้ทราบว่าเป็นเมืองจันทบุรีแล้ว ซึ่งเจดีย์

องค์นี้มีรูปแบบที่คล้ายกับพระเจดีย์กลางน้ำ ปากน้ำเมืองระยอง ที่มีการรับรูปแบบและคติการสร้างมาจากพระสมุทรเจดีย์ ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ แต่เนื่องจากงานสร้างเจดีย์องค์นี้เป็นงานระดับเจ้าเมือง จึงทำให้มีรูปแบบและรายละเอียดบางส่วนที่แตกต่างไปจากเจดีย์แบบพระราชนิยม

เจดีย์กลุ่มที่ ๒ ที่ได้มีการศึกษา คือ เจดีย์ระฆังที่วัดโบสถ์เมือง เจดีย์องค์นี้มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมัลลยเถามากกว่าสามชั้น จากรูปแบบต้นนิยฐานได้ว่าการสร้างเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นมัลลยเถามากกว่าสามชั้นนี้ได้พบมาแล้วที่กรุงเทพฯ คือพระเจดีย์ที่วัดประยูรวงศาวาส ที่สร้างขึ้นโดยสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกอันใดที่จะพบเจดีย์รูปแบบนี้ที่เมืองจันทบุรี เนื่องจากเมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ยังดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาพระคลัง ท่านได้เข้ามามีบทบาทที่เมืองจันทบุรี ท่านได้มาสร้างเจดีย์วัดโบสถ์เมืองขึ้นด้วยก็เป็นได้

ดังนั้น จากการศึกษาารูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ ได้พบบทสะท้อนในด้านสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ผ่านรูปแบบเจดีย์ ดังนี้ คือ มีการสะท้อนให้เห็นถึงการเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีในสมัยรัชกาลที่ ๔ จนถึงรัชกาลที่ ๕ รวมไปถึงการสร้างเจดีย์แบบพระราชนิยม และเจดีย์ทรงระฆังองค์อื่น ๆ ตามตัวเมืองจันทบุรี และเมื่อมีเจดีย์เกิดขึ้นในที่แห่งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มช่างต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างเจดีย์ตั้งแต่กลุ่มช่างหลวง กลุ่มช่างท้องถิ่น รวมถึงกลุ่มช่างอื่น ๆ เช่นกัน และเมื่อมีกระแสนิยมแบบตะวันตกเข้ามา รวมทั้งมีการสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกขึ้น ทำให้การสร้างเจดีย์เหล่านี้เหมือนเป็นการสร้างสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาของเมืองจันทบุรีด้วยเช่นกัน

รายการอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. กรมวิชาการ. **จากขลมนูรีถึงสี่ช้าง**. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.
- กระทรวงศึกษาธิการ. กรมศาสนา. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ ๒๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.
- กรมศิลปากร. **ขุมนุมเรื่องจันทบุรี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔.
(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางวรรณ จันทวิมล ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๔).
- กรมศิลปากร. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์, ๒๕๒๕.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดจันทบุรี**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๒. (พิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒).
- _____ . **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๒.
- คณะกรรมการวัดไผ่ล้อมจันทบุรี. **พิธีสมพระเศศพระพุทธรูปไสยาสน์ประจำภาคตะวันออกเฉียงใต้**. อําเภอเมืองจันทบุรี. จันทบุรี: วัดไผ่ล้อม, ๒๕๓๐.
- ตรี อมาตยกุล. **ประวัติเมืองจันทบุรี**. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๑๖.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๑.
- _____ . **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔**. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๑.
- ประยูทธ สิทธิพันธ์. **สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม**. กรุงเทพมหานคร: สยาม, ๒๕๑๖.
- พลาดิชัย สิทธิชัยกิจ. **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ากรุงสยาม รัชกาลที่ ๔**. กรุงเทพมหานคร: วันเวิร์ด, ๒๕๕๐.

ภรดี พันธุภากร, สุวิทย์ จิระมณี และเสกสรร ดันยาภิรมณ์. “การศึกษาสถาปัตยกรรมสมัย
รัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี.” งานวิจัยคณะกรรมการศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา,
๒๕๔๕.

ภรดี มหาจันทร์. การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกเฉียงเหนือปรับปรุงประเทศตามแบบ
สมัยใหม่ถึงปัจจุบัน. นนทบุรี: ongsasabai, ๒๕๕๕.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์.
กรุงเทพมหานคร: กราฟิการ์ต, ๒๕๒๕.

มูลนิธิวิทยาศาสตร์ ดร.ปรีชา - ประไพ อมาตยกุล. เถลิงพระเกียรติพระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: อักษร โสภณ, ๒๕๔๑.

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. กองวิชาประวัติศาสตร์. บุรพาพิศัย. กรุงเทพมหานคร:
โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ๒๕๓๕.

วรรณภา ณ สงขลา. จิตรกรรมไทยประเพณี เล่มที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรม
และประติมากรรมที่กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๒๔.

วรรณพร แก้วกล้า. “ศึกษารูปแบบศิลปกรรมวัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จันทบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๖.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน.
กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖.

สมชาย สิริประเสริฐศิลป์. “การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๔.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๔๕.

สุริยา รัตนกุล. พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม ๑. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๕๒.

_____. พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม ๒. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒.

สุวิทย์ จิระมณี. “ศิลปะสถาปัตยกรรมในจังหวัดจันทบุรี.” วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ ๑๕, ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๗): ๓๘-๓๙.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล นางสาวภัททวิกรม นิ่มนวล
 ที่อยู่ ๖๘/๑๔ หมู่ ๗ ต.หนองตำลึง อ.พานทอง จ.ชลบุรี ๒๐๑๖๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๑ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยม โรงเรียนพนัสพิทยาคาร จังหวัดชลบุรี
 พ.ศ. ๒๕๕๔ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
 พ.ศ. ๒๕๕๕ ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

